

N j i v a

I./15.—16.

23./X. 1921.

Kralj Peter I.

Šestnajstega avgusta leta 1921. ob 5. uri 30 minut je preminul do daljšem bolehanju Njega Veličanstvo kralj Peter I. Karagjorgjević, rojen 29. junija 1844.

Iz življenja velikega pokojnika navajamo le nekatere zunanje dogodke: Že kot 14leten dečko je po takozvani Svetoandrejski skupščini leta 1858. moral iz domovine. Štiriinštirideset let je nato živel po raznih krajih Eyrope, izgnanec, pretendent na prestol. Vnuk slavnega deda je kazal pri vseh prilikah svojo energijo in revolucionarni duh. Kot francoski oficir iz St. Cyra se udeleži francosko-nemške vojne leta 1870. in se proslavi z osebno hrabrostjo. Leta 1875. je vodja bosanskih vstašev proti Turkom, Petar Mrkonjić.

Leta 1903. osvobodi Srbijo despotizma Obrenovičev. Vojska in za njo narodna skupščina proglasita Petra Karagjorgjevića za kralja. Na Dunaju, ko se vrača v domovino, in pri kronanju v Beogradu ga omladina pozdravlja: Živeo jugoslavenski kralj!

Od 2. junija 1903., ko zasede Peter I. srbski kraljevski prestol, pa do smrti je kraljevanje izpolnjeno z velikimi dogodki, največjimi dogodki našega naroda. Spominjamo se raznih «napetosti» med Srbijo in Avstrijo. To je bila doba preporoda narodne misli, ideja demokratskega, ujedinjenega jugoslovanstva.

Leta 1912. prične uvod svetovnemu prevratu. Srbija se v balkanski vojni razširi do Bitolja in Gjevgljije in osvobodi Macedonijo. Njene čete dospo do Jadrana.

Leta 1913. prinese kratko krvavo vojno z Bolgari.

Leta 1914. izbruhne svetovna vojna. Beograd-Albanija-Solun-Beograd.

Krfska deklaracija formulira naš program.

Konec vojne prinese njega uresničenje:

Ujedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev v svoji svobodni demokratski kraljevini. Vidovdanske ustavo.

In prinese tudi Rapallo in Celovec.

In prinese nam vrsto nalog, ki jih moramo izvrševati, dediščino, ki nam nalaga moralni preporod, državljansko zavednost, resnično svobodo in težko delo za obnovo in izgradnjo nove Jugoslavije.

Prevajalec in častilec J. Stuarta Milla, revolucionar, narodni kralj, potomec seljaka, človek, — nam je kralj Peter simbol. Vzdržal je v velikih, dolgotrajnih izkušnjah in borbah, veroval je v sebe in svoj narod, veroval je v končno zmago.

Sedaj počivajo njegovi zemeljski ostanki v Oplencu, kjer je leta 1804. pričela Karagjorgjeva vstaja proti Turkom, — pričetek političnega osvobojenja nas vseh.

Nezlomljivi duh Petra I. ostane med nami nesmrten, dokler bo živelo jugoslovanstvo.

Po vsej pravici se ga spominja zgodovina s priimkom «Veliki — Osvoboditelj — Zmagalec».

Slava njegovemu spominu!

Dolžnosti, ki jih je izpolnjeval pokojni prvi jugoslovanski kralj, so dediščina vsega naroda.

To dediščino hočemo upravljati v duhu in z nezlomljivo vero Osvoboditelja-Zmagalca.

„Opozicija.“

Ljubljana, 20. oktobra.

«Moč klerikalne stranke temelji na organizaciji kmeškega prebivalstva in na agrarnem značaju naše domovine (sc. Slovenije). Življenje samo nam je dalo klerikalno stranko, *starokopitni, napredku sovražni duh nam jo je dal* in je torej neumestno in prazno delo, če bi pobijali klerikalne voditelje *kot osebe* in bi pri tem mislili, da bomo udušili klerikalna stremjenja in reakcijo vobče. Klerikalna stranka je danes omejena na agrarni del prebivalstva. Te svoje meje pač ne bo prekoračila, ker si gnotni interesi meščanstva, kmeta in delavca nasprotujejo. Čim bolj bo naraščal trgovski in industrijalni kapital na eni strani in se bo umetno varovalo poljedelstvo (pač večje) z visokimi carinami in s colninsko politiko države na drugi strani, tem večje bo to interesno nasprotje. Razvita industrija in mezдно delavstvo nastopa vsled lastnih interesov sploh proti agrarni colninski politiki (dočim je poljedelstvo

zanjo), ker se podraže potom teh colnin vsakdanje življenjske potrebsčine. Na drugi strani pa se pridružuje tem nasprotjem veliki razredni boj med kapitalom in delom, ki ga vodi delavski, produktivni sloj. Čim vidnejše so te interesne sfere, tem manj preostaja prostora za politiko idealov in splošnih fraz. Ravno ta nasprotja bodo skrbela za to, da ostane klerikalna stranka v svoji pretežnosti omejena na veliki kmet-ski stan, v kolikor se bo le-ta zadovoljeval z njeno smerjo. Delavstvo bo zapuščalo to stranko bolj in bolj, *ker ne bo mogoče zakrivati teh nasprotij z enim plaščem*. Politična enakopravnost, ki jo pričakujemo od nove volilne reforme, bo ta nasprotja silno poostrila in odprla razrednemu boju proletarijata nove steze in nova pota. Politična jasnost pa zaliteva od klerikalne stranke, da si s svojo industriji in mezdnemu delavstvu sovražno agrarno politiko zagotovi široke plasti kmetkega ljudstva, ki naj mu služi v dosego cilja: *Poklerikaliti i javno i zasebno življenje.*»

«Liberalna stranka nudi nasprotno ves drugačen prizor... *Stranka sloni na samih osebnih simpatijah in antipatijah...*

Iz tega se učimo, da smo pričeli tudi na Slovenskem socialno živeti. Novo je to življenje in dela zahteva. *Ne odločuje več oseba, temveč organizacija. In organizacije brez ideje ni.*»

Tako je pisal Abditus v «Naših Zapiskih» (IV. 1906). Takrat je bil besednik mlade generacije in povedane misli so bile naziranje slovenskih opozicionalcev napredne in socialistične smeri. Tudi je rekel v isti reviji isti g. Prepeluh-Abditus o boju proti klerikalizmu in za politično vzgojo naroda:

«Ta boj bo težak, ker gre za to, napraviti človeka *značajnega in od pekla rimske cerkve neodvisnega*. Le kdor pozna v najmanjše-detajle dejanske razmere pri nas, pojmi pomen te naloge.»

«Razložek je ta: Dosedanji malomeščanski in veleposestniški nazor vidi narodno bogastvo izključno le v posameznem kapitalistu, novi socialistični nazor pa poudarja, da so narodno gospodarstvo *kreпки in močni produktivni stanovi naroda in njihova svobodna kultura*.

Klerikalizem je največja zapreka temu razvolju, zato ker je in mora biti duševna svoboda predpogoj temu cilju.

Kulturno in obenem političsko delo, obsegajoče celo generacijo, vodi pa *ne le k razrušitvi klerikalne premoči, temveč tudi k socialističnemu življenju.*»

Takšno je bilo mnenje opozicionalne inteligence o klerikalizmu. Soglašali smo ž njim i narodni radikalci i socialisti, le da so slednji vrhu tega zameravali tudi oficialni napredni slovenski politiki breznačelnost, štrahopetnost, zastarelost. Glede «mladih» pa so na usta dr. Dermote vedno naglašali: Počakajmo, morda vodi njih nastop v reorganizacijo slovenskega naprednjaštva, v moderno slovensko meščansko stranko.

Seve, takšna stranka, ki noče le životariti, je odvisna od tega, ali ima dovolj delavne inteligence. «*Inteligenca*», to je naš moralni in poli-

tični problem. Do danes. O njem je napisal takratni «Abditus», današnji «Avtonomist»:

«Drugačen je svet, ki stoji na nasprotni (klerikalni) strani. Velika masa in sredi te mase inteligent. Ni dvojbe, da je ta človek, ki stoji sredi te mase, politiški talent, zelo vsprejemljiv in vsled tega znatno neokusen. Toda njegovo vsiljivo kričanje dokazuje predvsem eno: *To katoliški inteligent dela zgolj mehanski, vsled tega ni zadovoljen sam s seboj. Lastno čustvo ubija zato, da se smeje in se mu joče njegova masa. On čuti, da se je ponižal, in čuti, da to ponižanje ni demokracija, ni socializem; tudi krščanski socializem ne!*» («Naši Zapiski» V, 1907, št. 3, «Volilno geslo inteligence»).

Takrat je bil gospod Prepeluh kot glasnik opozicionalne inteligence prepričanja: «Boj za svobodo se pričinja; ta boj bo težji nego je bil kdaj: Demokracija kulture in svobode naj ubije demokracijo demagogije!»

Dr. Dermota, veliki idealist in veliki poštenjak, o katerem ni mogoče niti s senco pomisliti, da bi bil kdaj izdal samega sebe in vso napredno misel, je pa napisal («N. Z.», št. 5):

«Nikoli ne bomo doživeli, da bi se *napredni elementi mogli složno spajati z najčrnejšo reakcijo*, ker so obojih interesi *kakor ogenj in voda*. Ugovarjalo bi se nam, da ni možna principierna politika in taktika. To se nam ne zdi resnično.

Načela v politiki so luč, katera nas vodi, h kateri stremimo. Načela je treba spoznati in jih ne izgubiti izpred oči — če ne, se izgreši pot. Potov do cilja je pa več in poznati je treba vse...

Praktična politika je lahko načelna; sedanja slovenska politika *pa ni načelna niti značajna.*»

In dostavil je:

«Opozicije prvi princip je oportunizem. Vere v tako opozicijo nimamo.» —

Nekdaj vsemogočna klerikalna stranka se trudi, kako bi dobila premoč v svoje roke, vsaj v Sloveniji, v to svrhu upravno oddeljeni. Toda stara sredstva so obrabljena. Kje dobiti novih? Prav blizu je misel: Vprezimo «opozicionalno» inteligenco, ustvarimo opozicionalni blok!

Poizkus se izplača. Doba nosi znak globoke politične demoralizacije in zunanje sredstvo je demagogija. Načela? Kje so načela? Na njih mesto je stopilo vpitje, hujskanje, sumničenje.

Pokojni Anton Dermota bi se razjokal, če bi videl, kam je prišla ona nekdanja njegova inteligenca, ki sedaj pljuva na svojo prošlost.

Kje sta žal oni Abditus, kje Dermota? Umrla sta; eden moralno, drugi fizično, in slovenska politična opozicija, obenem ž njo tudi slovenska kulturna smer, hirata na breznačelnosti in breznačajnosti. Nad njo pa širi svoje peroti reakcija.

Gospod Abditus-Avtonomist danes pomaga «poklerikaliti i javno i zasebno življenje», «zakrivati nasprotja pod enim plaščem», on danes zbira «organizacijo brez ideje», ki «sloni na samih osebnih antipacijah

in simpatijah». Poglejmo kolone «koalicijskega in opozicijskega» novinstva: Eno samo ostudno zabavljanje, ena sama gonja, z razdeljenimi vlogami sicer. En list si je osebno vzel na muho «dr. Mehmeda Noža», ali po domače «Žerjavi lete!» (Tako piše *danes* g. Prepeluh!), Drugi, mariborska «Straža», tolče v vsaki številki svoj lastni rekord v hujskanju in sramotenju, «Večerni list» zbira na svoj način konsumente in delavce, «Domoljub» agrarne pristaše, «Slovenec» pa si je pridržal parlamentarno politiko, umetnost in — kulturo. «Bogoljub» izrecno identificira verstvo in versko čustvovanje s politiko ter vzdržuje «odvisnost od pekla rimske cerkve», kakor je nekoč pisal njegov sedanjí zaveznik...

Da bo ilustracija k nekdanjim Abditusovim besedam še jasnejša, je po vojni bog ustvaril iz ilovice tudi še takozvano «narodnosocialno» stranko. «Stranka sloni le na osebnih simpatijah in antipatijah», na osebnem sovraštvu in na osebnih ambicijah. O ideji ni sledu, niti o socialističnem nazoru, o duševni svobodi, o narodnem delu v smislu nekdanjih «Naših zapiskov» ali v kateremkoli drugem pozitivnem smislu. Pri tej stranki zaman iščemo za takšno «načelno navlako». Sredi mase stoje «narodnosocialni» voditelji, vsprejemljivi za njene nagone, zato neokusni, in njih vsiljivo kričanje dokazuje le eno: Ti ljudje niso zadovoljni sami s seboj. Lastno čustvo ubijajo, da jim sledi masa. To pa ni niti nacionalizem, niti socializem. Pač pa si je ta stranka privoščila gonjo proti učiteljstvu v zgolj osebne strankarske svrhe in pod krinko «borbe proti zlorabi učiteljstva». Ta gonja je najgrša, kar je doslej mogla učiniti nazovi-napredna stranka, ni pa edini čin njene demagogije. Da je glasovala proti ustavi, se zanjo razume skoraj po sebi...

Zato se nadaljuje boj za svobodo proti tem demagogom in proti koaliciji sovraštva. Demokracija kulture in svobode ubija demokracijo demagogije. Besede Abditusa se izpolnjujejo. Le da stoji on na strani demokracije demagogije in se bori z vsemi sredstvi proti demokraciji kulture in svobode.

Nikdar niso napredni elementi mogli složno z najčrnejšo reakcijo. Oni pa, ki jim načela niso bila vodilna luč, marveč sredstvo politične prostitucije, so odšli iz naprednih vrst in se danes bore pod vrhovnim vodstvom klerikalizma za — teološko fakulteto, za avtonomijo federalističnega kova, za «koalicijo» reakcije. Glavno upanje teh «naprednjakov» je... gospod Protić!

Te opozicije prvi princip je breznačelnost, metoda oportunistična, in cilj? Zanj ve vsak član opozicije posebej.

Vere v takšno opozicijo nimamo.

Doba je nova. Napredna jugoslovanska demokracija se zaveda svojih načel in svojih nalog. Baš zato si želi ne le sodelovanja, želi si tudi opozicije, poštene in načelne.

Zato pozdravlja nove «Naše zapiske» v nadi, da najde vsaj nekaj tega, kar je bil svoj čas njih istoimenski prednik:

Da najde opozicijo.

K.

FRANCE VEBER:

Anton Mahnič.

Donesek k zgodovinsko-kritični reviziji filozofije pri Slovencih.*

Anton Mahnič je gotovo najmarkantnejša filozofska osebnost, kar jih je do sedaj produciral slovenski del jugoslovanskega naroda. Zato sem se malone ustrašil, ko sem videl, da njegovi nazori ostro nasprotujejo onim izsledkom, do katerih sem se bil na polju filozofije dokopal sam, potom večletnega trudapolnega znanstvenega dela. Seveda je pri tem treba vpoštovati dejstvo, da pride pri ocenitvi Mahniča kot filozofa v poštev v prvi vrsti njegov *vpliv* na njemu sodobne kroge in šele v drugi, morda pa sploh v zadnji vrsti njegove faktične filozofske ideje.

I. Kratek obris Mahničeve filozofije.

Mahničeva metoda je metoda silogistične dedukcije, torej metoda, ki se je tudi sicer poslužujejo vsi takozvani racijonalisti.** Mahnič hoče vršiti le logično doslednost, izločiti vsako čustvovanje in se le potom takega apriorizma povzpeti do spoznavanja zadnjih in najvišjih resnic. Tudi on sicer priznava, da se naše spoznavanje začneja s čutnim zaznanjem, a pravo moč in znanstveno dostojanstvo pripisuje le abstraktivni umski sili, ki sledi le logičnim zakonom in se na ta način dviga višje in višje, dokler se ne dvigne do spoznanja boga — stvarnika, v katerem šele najde zadnji in najvišji absolutni razlog vseh realnosti in vseh idealov.

S to pretirano aprioristično metodo stoji v najtesnejši zvezi tudi njegovo znano načelo: «*aut-aut*», oziroma njegovo globoko prepričanje, da je izključena vsaka sredina med resnico in neresnico. To tradicijsko logično načelo je dobilo pri Mahniču tolik pomen, da ni samo vseh teoretičnih vprašanj gledal le pod vidikom tega načela, temveč da je to načelo prenašal celo na — politiko, dà, da je je udejstvoval tudi v načinu svojega osebnega nastopa.

Omenjena izključno aprioristična smer Mahničevega načina mišljenja nam pa obenem zadostno razlaga, da in zakaj stavi ta mislec na prvo in zadnje mesto vsega svojega mišljenja idejo — božanstva. Bog mu je pravzrok vsega bivanja; če zanikamo v realnem svetu boga, ki je vendar prvi vzrok vsega, razpade tudi vse ostalo v nič. Brez osebnega

* Misli, ki jih razvijam v tej in sledeči razpravi o istem predmetu, so uvod za mojo večjo monografijo «o Mahniču filozofu», ki izide v kratkem in v kateri bom mogel podati natančnejši (tudi literarno-historični) material. To naj vpoštevajo zlasti oni čitatelji, ki se jim zdi katerakoli moja trditve, navedena v tej in sledeči razpravi, literarno-kritično še ne zadostno utemeljena. V tej knjigi, koje rokopis je že končan, tudi dokažem v vseh podrobnostih tu izrečene trditve.

** Racijonalisti so misleci, ki menijo, da vede do uspešnega spoznavanja le umsko, t. j. čisto logično razmišljanje, ki mu ni treba opore v vsakdanjih izkušnjah.

nadsvetovnega večnega boga pa bi tedaj mogel biti možen učinek brez vzroka, izginila bi veljavnost zakona vzročnosti in s tem obenem zakona zadostnega razloga. Če odmaknemo ta zakon, pa izginejo v nič tudi vsi ostali logični zakoni, izgine v nič ves pomen eksaktno logičnega mišljenja in preostane le še skrajni subjektivizem, recte nihilizem na vseh poljih človeške kulture.

Orisal sem metodo Mahniča filozofa; nastane vprašanje, kateri so faktični stvarni idejni rezultati njegove filozofije, sloneči na tej metodi.

Mahnič je izrecni metafizik, ki filozofijo nekako istoveti z metafiziko* in promatra vsa posamezna filozofska vprašanja v najvažnejših pogledih iz metafizičnih vidikov. Temeljni pojmi njegove metafizike so pa ti-le:

Od (v navadnem pomenu besede) realnega, t. j. vsakdanjega zunanjega sveta je treba ostro ločiti metafizični svet idej, iz katerega zajema obenem baš metafizika svoje resnice. Le-ta zadnji metafizični ali idealni svet vlada in določa v normativnem pogledu vse kar je človeško; brez tega sveta bi tudi vsakdanji čutni svet bil večna neumljiva uganka.

Ideje, tvoreče v svoji celokupnosti ta metafizični svet, so pa baš božje misli. Te ideje so hkrati *vzori* vsega, kar je čutno. Saj je Bog sam v tem svetu idej najvišja ideja, ki daje bitno moč tudi vsem drugim idejam, tako da z zanikanjem boga ne razpade v prazen nič samo ves resnični, temveč tudi ves idealno-metafizični svet. Orisani svet idej pa ni brez prehoda do vsakdanjega čutnega sveta. Prvič smo že slišali, da so ideje *vzori* vsakdanjega sveta, drugič pa posreduje med obema svetoma še — *človeški duh*. Med metafizičnim svetom in človeškim duhom vlada namreč čudovita harmonija. Kakor nahajamo v človeškem duhu troje zmožnosti, namreč um, voljo in estetični čut, tako v metafizičnem povsem odgovarjajočo trojico idej, namreč *pravo*, *dobro* in *lepo*. Ta metafizična trojica idej je obenem normativni pravec vsega empiričnega človeškega mišljenja, hotenja (delovanja) in čustvovanja; vse stvari so namreč metafizično prave le, v kolikor se strinjajo z metafizično idejo prava, dobre v kolikor se skladajo z metafizično idejo dobrega, t. j. s smotri božjega stvarjenja, lepe pa, v kolikor odsevata iz njih ostali božji ideji. S tem je hkrati izrečena taka bitna nedeljivost omenjenih treh idej, da je pravo pogoj dobremu, a pravo in dobro lepemu.

Orisani metafizični idealizem je prenesel Mahnič z veliko energijo tudi na posamezne filozofske discipline, osobito na vprašanja spoznavne teorije, etike, estetike in filozofije zgodovine.

Prenašajoč svojo metafiziko *na polje *spoznavne teorije* imenuje Mahnič idejo *razlog ali misel*, ki vodi človeka v mišljenju in ga nagiba, da dela in kaj dela. Ideja v tem smislu mu je sicer tvorba človeškega duha, a ne samovoljna, temveč stoječa v normativni odvisnosti od omenjenih metafizičnih idej ali božjih misli. S svojimi idejami

* Metafizika se naziva splošno ona filozofska «disciplina», čije naloga je, da določi najsplošnejše in zadnje absolutne resnice, ki so nedosegljive vsem takozvanim pozitivnim znanostim, ne izvemši ostalih filozofskih disciplin.

more brati in bere človek le božje ideje v vesoljstvu, ki so itak bitni vzor in zadnji razlog vsega čutnega: torej pa pripada onim človeškim idejam, ki se skladajo z božjimi, ipso facto značaj najstrožje objektivnosti. Iz tega sledi obenem, da moramo pri Mahniču razlikovati dvojni pojem resničnosti: resničnost v smislu vsakdanje realnosti, ki je večkrat taka, da ne soglaša z božjimi idejami (n. pr. dobrega in lepega) in resničnost, soglašajočo z metafizičnim svetom.

O *etiki* kot posebni disciplini Mahnič ni dosti govoril. Vendar je v njegovem smislu govoriti tudi o strogi objektivnosti na tem polju, pri čemer mu je etično (dobro) dejanje ono, ki soglaša z metafizično idejo dobrega, t. j. s smotri božjega stvarjenja. Le ta zamisel, pravi, nas more tudi na etičnem polju rešiti vsakega pogubonosnega subjektivizma in relativizma. Dejstvo, da je Mahnič le pod tem vidikom zrl tudi na politiko svoje dobe in le iz tega vidika obsojal sodobni materializem, državni in narodni absolutizem, ne spada več v okvir te razprave.

Mnogo podrobneje je pa prenašal Mahnič svojo metafiziko na polje *estetike*, o kateri je naravnost izrekel, da ji more le metafizika dati zadnjo in končno oporo! In v resnici je baš estetika ono polje, ki kaže v najlepši luči, kako daleč so mogla zavesti Antona Mahniča na v metafizičnem pogledu popolnoma indiferentnih popriščih njegova izključno metafizična prepričanja. Ker mu je lepota le odsvit metafizične ideje, t. j. božje resnice, si tudi lepote ni mogel misliti brez resnice in iskal bistven znak vsakega umotvora baš v tem, da ponazoruje katerokoli objektivno resnico, ne resnice v smislu vsakdanjega realnega življenja, ki se večinoma ne sklada z idejami metafizičnega sveta, temveč le resnico, soglašajočo z «resnico» v njegovem zgoraj orisanem metafizičnem smislu besede. Kdor to vpoštevava, razume, da je Mahnič, če je hotel ostati zvest svoji metafiziki, naravnost *moral obsojati n. pr. Stritarja in Gregorčiča*, v kolikor je namreč v njihovih pesnitvah našel misli, ki so se zdele njemu metafizično neresnične. Prav tako je sedaj popolnoma umljiv njegov nazor, da umetnost ne more biti *sama sebi namen*; če je «lepota» le odsvit božjih idej, tedaj je jasno, da mora tudi lepo ustvarjajoča umetnost služiti le tem idejam, toraj resničnemu in dobremu, na zadnje bogu. Pripomnim pa že sedaj, da bi tvorila po Mahničevi metafiziki najvišjo stopnjo vse umetnosti le takozvana — didaktična umetnost.

Ni čuda, da je Mahnič svojo metafiziko skušal prenesti tudi na polje *filozofije zgodovine*, stoječe v najožjem stiku z raznimi socialnimi vprašanji, ki so že tedaj stali v ospredju javnega zanimanja. Tudi zgodovina se da po njem nazadnje le metafizično doumeti. Ker so mu ideje, če jih motrimo iz empirično-človeškega vidika, kakor smo videli, hkrati razlogi ali nagibi (moderno bi rekli: motivi) vsega človeškega mišljenja, čustvovanja in delovanja, je popolnoma umljivo, da je razvoj zgodovine istovetil s razvojem teh (človeških) idej, oziroma smatral ves boj sovražnih sil le za boj idej. Ker pa so vse te ideje v smislu njegovega že poudarjenega načela aut-aut izključno le ali resnične ali neresnične, t. j. take, da ali soglašajo z božjimi idejami ali pa tem naravnost nasprotujejo, je psihološko popolnoma umljiv tudi njegov

zakon *«privlačnosti in druživnosti»* idej, s katerim izreka, da se potom zgodovinskega razvoja vedno bolj družijo metafizično prave ideje na eni strani in krive na drugi, oziroma da je končni cilj vsega zgodovinskega razvoja *tak* položaj vsega človeštva, v katerem si bosta stali nasproti končno le dve stranki, namreč predstavitelji pravih idej in nasprotniki, t. j. katolicizem na eni strani in satanizem na drugi. Seveda se pa tudi to cepljenje vrši le v smislu božje ideje dobrega, ki zahteva hkrati metafizični obstoj pravičnosti, t. j. vključuje neizogibno kazen za vse zlo: posameznega človeka čaka v takem slučaju ta kazen končno vsaj po smrti, narode pa, ki ne živijo večno, že za časa njihovega empiričnega bivanja; taka kazen narodov je vsakokratna socialno-politična revolucija!

II. Odkod izvirajo te Mahničeve ideje?

Njegovi lastni najzvestejši pristaši štejejo Mahniča med učence Tomaža Akvinskega, oziroma izrekajo, da se je Mahniču na klasičen način posrečilo, prenesti *Tomažev aristotelizem (tomizem)* tudi na slovenska tla, opirajoč se celo *na njegove lastne izjave*, kakor n. pr. da mora le povratek k enotni *Aristotelovi* filozofiji rešiti moderno filozofijo njene razpadlosti in dovesti do «edinosti in skupnosti objektivnega in obče priznanega znanja». Tega čina je pa «zmožna le Aristotelova filozofija, kakor jo je očistil in spopolnil Tomaž Akvinski in kakor vstaja baš danes zopet iz groba» (prim. A. Ušeničnik: Dr. Anton Mahnič kot filozof, «Čas», 1921, str. 147/148, tudi str. 161).

Napram takim izjavam pa moram konstatirati, da predstavlja orisana Mahničeva filozofija *čistokrvni* in le z različnimi krščanskimi idejami prepojeni *platonizem*, nauk toraj, kakor ga je bil v bistvu zamislil Aristotelov učitelj in *idealist* Platon, ki pa stoji z aristotelizmom samim naravnost v diamentralnem nasprotju. Pozneje je ta platonizem razvijal naprej znani *Plotin*, dokler ni našel v *Avguštinu* one oblike, ki se v bistvu strinja tudi z orisano Mahničevo filozofijo. Aristotel sam je pa, kar je sedaj tudi obče priznано, *metafizični realisti*, ki je obenem ostro pobijal Platonovo ideologijo in s tem ustvaril hkrati sistem filozofskega realizma, nasprotujočega v temeljnih točkah Platonovemu idealizmu. Tomaž Akvinski se je pa ravno v tem oziru postavil zvesto na *stališče Aristotelovo* in zavrgel s tem indirektno tudi *Avguštinov* platonizem. Mahnič toraj ni *tomist*, temveč vkljub lastnim drugačnim trditvam *čisti krščanski platonik*, kar dokazujejo, mislim, stringentno sledeče točke:

Kakor Mahnič, tako je tudi Platon učil ločenost nekega metafizičnega sveta idej od nam znanega čutnega sveta v navadnem empiričnem smislu besede. Tudi Platon je smatral nadalje baš te metafizične ideje za *vzore* vsega čutnega, brez katerih bi bil svet v vsakdanjem pomenu besede neumljiva uganka. Tudi Platon govori o idejah pravega, dobrega, lepega in istoveti n. pr. idejo dobrega z božanstvom. Tudi Platon smatra človeški duh za oni faktor, ki posreduje med čutnim svetom in metafizičnimi idejami v tem smislu, da je človeško spoznavanje le na nižjem štadiju golo čutno zaznavanje, na svojem višku pa istovetno

z branjem omenjenih metafizičnih idej, ki mu — kot vzori vsega čutnega — na isti način dajejo tudi tukaj značaj stroge objektivnosti. In kakor pri Mahniču, tako se tudi tukaj z branje božjih idej vrši z abstraktivno umsko silo, sledečo le logičnim zakonom; Platonova dialektologija je za to najlepši primer. In da bô paralela popolna s poznejšim, že s teološkimi idejami prepojenim platonizmom (ki so ga pa na poznejših shodih — zavrgli!), omenjam, da govori n. pr. tudi Plotin o «*logosu*» kot metafizičnem posredovatelju med božanstvom na eni in ostalimi metafizičnimi idejami, kakor tudi med čutnim svetom na drugi strani, Avguštín pa smatra Krista že v istem smislu kakor Mahnič za večno božjo, med bogom in človekom posredujočo — *stvariteljno idejo!*

Aristotel pa se je najostreje obrnil proti orisani Platonovi metafiziki in naravnost s smešnimi pripombami obsipaval Platonovo duplikacijo vsega svetovja v znani empirični svet na eni strani in v povsem odgovarjajoče ideje na drugi. Aristotelu se ideje ne nahajajo izven ali poleg ali nad takozvanim empiričnim svetom, temveč le v tem svetu samem, tvoreč obenem njegovo predmetno *bistvo*. Če je Platon trdil, da biva ideja kateregakoli empiričnega pojava zase in ločena od njega, stoječa ž njim le v razmerju vzora k nedovršenem posnetku, je Aristotel iskal to idejo-izrecno v dotičnem empiričnem pojavu samem, nazivajoč jo *bistvo* tega pojava. Vsporedno s tem Aristotelu tudi spoznavanje nikakor ni branje Platonovih *idej*, temveč empiričnih *pojavnov* samih, *kakor sô*, torej to, kar je od Aristotela naprej v nasprotju z metafizičnim idealizmom učil do naših dni baš metafizični realizem. In če je Platon zagovarjal (kakor Mahnič) objektivnost spoznavanja s svojim sklicevanjem na ideje kot vzore vsega čutnega, je Aristotel to objektivnost iskal v skladnosti spoznavanja z *bistvom* katerihkoli empiričnih pojavov, nahajajočih se po vsem svojem obsegu in po vseh svojih smereh *v teh pojavih samih*. Ravno tako pa stoji končno tudi v metodičnem pogledu Platonovi ekskluzivno aprioristični in silogistični dialektologiji nasproti Aristotelova *induktivna* metoda, s katero je postal baš *Aristotel obenem oče poznejših empiričnih ved*, ki jim je in mora biti glavno načelo vedno in konstantno soglašanje z vsakdanjo in nevsakdanjo *izkušnjo*. Tomaž Akvinski se pa je ravno v omenjenih principijelnih pogledih naslonil le na Aristotela in smatral v istem smislu nasprotno Platonovo metafiziko za *poprešeno*.

S posebnim ozirom na estetiko je zanimiva še paralela, da je tudi Platon smatral lepoto za odsvit metafizičnih idej in v istem smislu kakor Mahnič odrčel umetnosti samolasten namen, smatrajoč jo le za svojevrstno učiteljico metafizično idejnih resnic. In kakor je Platon svoje filozofske misli razodeval v dialogih, tako je tudi Mahnič, posnemajoč s tem gotovo Platona, svoje temeljne estetične nazore razvil, kakor znano, v svojih «Dvanajstih večerih», torej tudi v dialogični obliki. S posebnim ozirom na filozofijo zgodovine pa spada semkaj dejstvo, da je tudi Platonu zgodovina v bistvu *razvoj* in boj idej, kar kaže prepletено s krščanskimi mislimi na najlepši način Avguštínov spis «*De civitate Dei*», čigar temeljne misli so naravnost istovetne z orisanim Mahničevim pojmovanjem tega vprašanja.

Nad vse zanimiva je še ena paralela med Platonom in Mahničem, ki dá naravnost psihološko razumeti, zakaj je Mahnič po vsej svoji naravi, če je že hotel s filozofijo braniti svoje verske nazore, moral zdrčati na stran Platonovega idealizma. Tudi o Platonu je znano, da je bil poleg svojih teoretičnih nazorov prepolnjen s praktično-reformatoričnimi stremljenji — najlepši dokaz za to tvori njegovo dvojno, reformatoričnim idejam namenjeno potovanje v Sicilijo* — in kazal k temu neobičajno ekskluzivnost v vsem svojem teoretičnem in praktičnem pojavljanju. Isto je pa, kakor danes splošno znano, reči (si licet parva componere magnis) tudi o Mahničju, pri čemer velja še ta paralela, da je obema narekoval to stran njihovega teoretičnega in praktičnega mišljenja zahtevek po soglašanju z njihovimi metafizičnimi prepričanji. In čudno: kakor so Platona šele bridke izkušnje v pozni starosti dovedle do prepričanja, da na svetu ne gre brez kompromisov (gl. *Nóμοι*), tako se je zgodilo tudi Mahničju. Vse to bi pa zaman iskali kakor pri Aristotelu tako pri njegovem učencu Tomažu Akvincu, ki sta od prvega začetka naprej direktno in indirektno naglašala, da se ne smemo ozirati le na to, kar bi naj bilo, temveč vpoštevati hkrati življenje, kakor faktično je, in tudi iz tega izvajati vse potrebne konsekvence. Spomnim tukaj le na Aristotelov postulat «zlate sredine».

Tudi Platon loči dalje — da se spustimo še v nekatere podrobnosti — ostro med čutnim zaznavanjem (*αἴσθησις*) in umskim spoznavanjem (*νόησις*), pri čemer po njem dojemamo z zadnjim baš le omenjene metafizične ideje. Tudi Platonu je ideja obenem «razlog» (*λόγος*), ki le mu pripada značaj prave metafizične bitnosti; tudi pri Platonu najdemo torej Mahničjevo trojico idej pravega, dobrega in lepega, pri čemer je tudi tukaj lepo odvisno od dobrega in s tem hkrati od pravega, t. j. metafizično bitnega.

Pri Plotinu se nadaljuje ta platonizem v smeri *teoloških* idej. Tudi Plotinu (kakor Mahničju «aristoteliku») je bog «absolutna enota», hkrati ideja dobrega, iz katere izvira potom izžarevanja (*ἐκλαμψις*, emanatio) svetovni razum (*νοῦς*), ki vsebuje obenem Platonove ideje in posreduje med bogom; človeškim duhom in materialnim svetom. Tukaj se mora človek zopet spomniti na Mahničjevega Krista kot med bogom in vsem ostalim vesoljstvom posredujočo «stvariteljno idejo». In kakor pri Mahničju, tako nahajamo tudi pri Plotinu oni *hladni intelektualizem na etičnem polju*, ki istoveti krepostnost malone z — *razumnostjo!* Tudi Plotinu je končno «lepota» nekak odsvit božjih idej, ki naj služi obenem le ideji «dobrega», tudi Plotin razlikuje med navadno ali čutno in nadčutno lepoto, izmed katerih pripada zadnja končno le božanstvu. Vse to je pa — čisti Mahnič!

Kakor Mahničju, tako je končno tudi že prvemu krščanskemu platoniku Avguštinu umsko spoznavanje le branje božjih idej, idej nahaja-

* Kjer je brezuspešno skušal prilagoditi svojim metafizičnim političnim idejam državno gospodstvo starejšega in mlajšega *Dioniza*.

jočil se v bogu kot prvi ideji, v kateri so nedeljivo in bitno strnjene najvišje ideje prave biti, dobrega in lepega. In Avguštinovi idealistični, «kulturnobojni», vsako spravo odklanjajoči ločitvi med božjo in zemeljsko državo «že na tem svetu» odgovarja popolnoma Mahničeva *istotako vsako spravo izključujoča ločitev med katolicizmom* na eni strani in med «*satanizmom*» na drugi: Tam kakor tukaj stroga ločitev teh dveh nasprotnih svetov in *boj* med njima!

Omenil sem že, da baš Aristotel ostro kritizira orisani Platonov idealizem, kar se ne kaže samo v njegovi metafiziki, temveč tudi v njegovi *etiki in estetiki*. Poudarjanju vedno ostrejše ločitve med dobrim in slabim tam stoji nasproti tukaj opozarjanje na človeka kot «družabno bitje», ki zahteva že po svoji naravi najraznejše *kompromise*. Ravnotako tudi lepota Aristotelu ne leži v odsevanju neklih metafizičnih idej, temveč v srečnem posnemanju baš vsakdanjih empiričnih pojavov, ki ustreza obenem človeškemu nagonu po dejavnosti in blažilnem izpopolnjevanju njegovih sposobnosti. Metafizičnemu idealizmu, ki poudarja na kulturnobojni način le nasprotja na vseh poljih (čutnost-nadčutnost, dobro-slabo, resnica-neresnica), stoji nasproti tukaj *realizem*, ki omenjenih nasprotij seveda tudi ne zanikava, a jih hkrati v smislu realne dnevne izkušnje *blaži* in drugo drugemu približuje. *Isti realizem* pa nahajamo tudi pri Tomažu Akvincu, ne samo, kar sem bil že omenil, na polju *spoznavne teorije*, temveč tudi n. pr. *etike in estetike*: Tudi Tomaž ne meri na vedno ostrejšo nasprotje med Platonovim, oziroma Avguštinovim «grešnim» in «božjim» svetom, temveč poudarja tudi popolnoma v Aristotelovem smislu *družabni značaj* človeka, izvajajoč iz tega značaja tudi v svojih *političnih nazorih potrebne konsekvence*. In tudi pri estetiki ne naglašja Tomaž kateregakoli metafizičnega ozadja, kar dokazujejo n. pr. že te njegove definicije lepote: «Claritas et debita proportio»; «pulchrum id, cuius ipsa apprehensio placet»; «pulchra enim dicuntur, quae visa placent» itd. Tomaž in Aristotel, na katera se Mahnič sklicuje, sta torej čisto drugačnih in Mahniču diametralno nasprotnih mnenj!

Kdo moré na podlagi teh nasprotnih paralel, če primerja še z njimi orisano Mahničevo filozofijo, dvomiti, da Mahnič po vsej svoji mentaliteti in po vseh svojih faktično podanih *principijelnih* nazorih ni aristotelik in ne tomist, temveč krščanski platonik. Napram temu dejstvu je naloga literarnega zgodovinarja, da reši uganko, kako se je moglo v preteklih desetletjih na naših slovenskih tleh dogoditi troje: da je mož, ki se je skliceval na Aristotela in Tomaža, učil platonizem, da je isti mož tudi v javnosti veljal za aristotelika in tomista in da je končno s svojim naukom tudi na slovenskih tleh tako močno uveljavil Leonovo encikliko «Aeterni Patris», ki je proglasila baš Tomažev aristotelizem, ki nasprotuje platonizmu, za končnojavni nauk katoliške filozofije. To je naloga literarnega zgodovinarja.

Mi pa si hočemo v prihodnji sklepni razpravi ogledati stvarno veljavo Mahničevih naukov.

METOD DOLENC:

Edinstveno kazenskopravdno postopanje v naši kraljevini.

Zunanje oblike, ki se odigravajo v njih kazenske pravde, padajo ljudstvu vse bolj v oči kakor pa vsebina kazenskopravdnega progona sama. Baš glede teh oblik pa smo si v raznih pokrajinah naše kraljevine mnogo bolj narazen, kakor glede osnovnih načel kazenskega prava. Tem nujnejša je torej potreba po izenačenju kazenskopravdnega postopanja za vso kraljevino. Ko bo sleherni državljani lahko videli, da sodijo povsodi enaki sodniki po istih predpisih o proceduri, se bo dvignila tudi zavest državnega edinstva.

Stalni zakonodajni svet ministrstva pravde se je lotil v kazenskopravnem svojem odseku vzporedno izdelave projekta za edinstveni kazenski zakonik (k. z.) in kazenskopravdni red (k. pr. r.). Ali o tem si ni mogel biti v dvomu, da mora nova kazenska procedura odgovarjati modernim zahtevam. V tem pogledu pa obstoje nemale težkoče; kajti v polovici naše kraljevine imajo še docela nemoderen postopek in nimajo niti državnih pravnistištev, brez katerih si mi v drugi polovici procedure niti ne moremo predstavljati. Pred letom dni se je mislilo, da bi šlo nemara tako, ako bi na brzo roko proširili k. pr. r., ki velja za Hrvatsko. Slovenski pravniki smo bili prvi, ki smo se oglasili zoper tako namero. Kazenskopravni odsek stalnega zakonodajnega sveta je tudi popolnoma opustil tako misel; kajti zbog posebnih prilik v nekaterih delih naše kraljevine je treba preosnove k. pr. r., da bo prijal kolikor toliko vsem pokrajinam, na drugi strani pa zahteva moderniziranje kazenskega zakonika samoposebi tudi dopolnitve k. pr. r. Že na seji 17. januarja t. l. je bil storjen principijelen sklep, da naj se vzame za podlago Glaserjev k. pr. r., ki velja v Sloveniji in Dalmaciji, v glavnem tudi na Hrvatskem, v Bosni in Vojvodini. Izdelava načrta je bila poverjena beograjskemu vseučiliškemu profesorju drju. *Boži Markoviču* in vrhovnemu inšpektorju uprave kaznilnic drju. *Nikoli Ogorlici* na podlagi načel, ki si jih je odšek usvojil v seji sredi februarja t. l. v Beogradu. Imenovana gospoda sta predložila svoj elaborat v aprilu vsem članom kazenskopravdnega odseka v študij, a minister pravde *Marko Gjuričić* je odredil skupno posvetovanje o projektu, ki obsega 499 členov, v Ljubljani na dan 3. julija t. l. V desetdnevni seji je odsek sestavil definitiven tekst projekta, kakor naj pride v tisk in v narodno skupščino, da postane čim prej zakon.

Kar sem v svojem referatu v Njivi št. 11 o temeljnih načelih splošnega dela kazenskega zakonika poudarjal, namreč, da v takih velikih rečeh ne gre brez kompromisov, in to osobito ne glede najmodernejših naprav, za katere še niso vse pokrajine v enaki meri godne, to moram tudi tukaj ponoviti in obenem ugotoviti, da mi je le na tem, da širši krogi, osobito pa naši pravniki, izvedo v glavnih potezah, kaj se pro-

jektira; ni mi pa na tem, da bi branil ali pa izpodbijal eno ali drugo novo ali staro določilo k. pr. r.

Preidem na stvar samo. Govoriti mi je najprej o zunanji razliki med dosedanjim in projektiranim edinstvenim k. pr. r. Naš k. pr. r. vsebuje tudi določila o organizaciji kazenskih sodišč in državnih pravdništev. Projekt kazenskopravnega odseka pa se s tem delom gradiva ne peča, ker se namerava izdati poseben zakon, ki bo obravnaval zajedno organizacijo civilnih in kriminalnih sodišč. V ostalem pa sledi elaborat kazenskopravnega odseka, kar se tiče razporeda misli in vsebine, kolikor mogoče avstrijskemu k. pr. r. Uvedba posebnega postopka glede mladoletnikov in pa glede očevalnih sredstev (mere bezbednosti, sichernde Massnahmen) pa je seveda zahtevala posebnega vpoštevanja in s tem čisto novih partij k. pr. r.

Glede vsebine elaborata kazenskopravnega odseka se omejim na najglavnejše misli. Kakor v Glaserjevem konceptu, stoji tudi v našem projektu na čelu določilo, da sme kazen za kazniva dejanja izreči edino le pristojno sodišče na podlagi postopka, kakor ga ustanavlja k. pr. r. Postopek pa se sme pričeti in nadaljevati le na zahtevo upravičenega obtožitelja. Tak obtožitelj pa je lahko državni obtožitelj (doslej državni pravdnik) ali pa zasebni obtožitelj. Prvi *mora* v vsakem primeru, ko zve za kaznivo dejanje, ki se preganja po k. z. uradoma, postopek uvesti. S tem je sprejeto *načelo legalitete* v nasprotju z *načelom oportunitete*, ki bi dovoljevalo državnemu obtožitelju, da bi po svoji prevdarnosti obtožbo opustil, n. pr. če bi bilo to v interesu vladajoče politične stranke. Ako bi državni obtožitelj odstopil od preganjanja, češ, saj dejanje ni kaznivo ali saj ni dokazov, more tisti, ki je bil po kaznivem dejanju oškodovan, na njegovo mesto stopiti in preganjati obdolženca na svojo pest do kraja krajev. Vendar velja legalitetni princip le glede kazni, ne pa glede očevalnih sredstev, to je tistih odredob, ki naj n. pr. sprečavajo pri blaznikih, torej kazensko neodgovornih storilcih, nadaljnje uničevanje ali ogrožanje pravnih dobrin (življenje, zdravje, lastnina, obstoj države itd.). Ko gre za očevalna sredstva, ima državni obtožitelj pravico, ne pa dolžnost, staviti take predloge.

V ostalem naj najprej označim glavna načela, na katera se naj oslanja vsak moderni k. pr. r. Ta načela so: *a) načelo oficijalnosti*, ki veli, da imej kaznovalno pravico edino le država; *b) akuzatorično načelo*, ki ukazuje, da se brez predloga obtožitelja ne sme vršiti nobeno kazenskopravno postopanje; *c) načelo*, da naj se išče *materijalna resnica*; *č) načelo javnosti, ustmenosti in neposrednosti* postopanja na glavni razpravi; *d) načelo udeležbe laikov* pri izvrševanju državne kaznovalne pravice, vsaj ko gre za politične ali pa za delikte s posebno hudo kaznijo. Vsa ta načela so se izvajala v Avstriji od 1. januarja 1874. naprej in se še danes pri nas v Sloveniji izvajajo, in lahko rečem, da so se v splošnem prav dobro obnesla. Ali projekt kazenskopravnega odseka jih vendar ne vpošteva vseskozi. Izjeme bi bile: Glede akuzatoričnega načela hoče pripustiti izjemo pri postopanju na okrajnih

sodiščih. Dosledna izvedba akuzatoričnega principa zahteva, da sodeluje na glavnih razpravah tudi pri okrajnih sodiščih državni obtožitelj. Ker pa iz budžetarnih razlogov ne morejo biti nastavljeni juristi za državne obtožitelje pri okrajnih sodiščih, posluje pri nas kot «državnopravdni opravitelj» za malo letno nagrado kakšen drugačen uradnik ali pa penzionist, učitelj, trgovec i. sl. Njegov posel more biti seveda le formalen, on predlaga vedno le «uporabo zakona». Na Hrvatskem so že davno dejali, da tak državnopravdniški opravitelj nima eksistenčne upravičenosti. Opustili so tega nebodigatreba in pustili, da sodnik opravi glavno razpravo sam. To pot hoče tudi elaborat kazenskopravnega odseka ubrati. Pred okrajnim sodiščem se mora postopanje pričeti na zahtevo državnega obtožitelja, ki je nastavljen pri okrožnem (deželnem) sodišču, ali na zahtevo javnega oblastva ali na ovadbo oškodovanca, če gre za kaznivo dejanje, ki se preganja po službeni dolžnosti. V teh primerih se započeto kazensko postopanje nadaljuje in konča brez obligatorične intervencije državnega obtožitelja. Kavtele za pravilno pravosodstvo so, da se državni obtožitelj sme, če hoče, vendarle sam ali pa po svojem zastopniku udeležiti vsake razprave, ki se vrši zaradi javno progonljivih deliktov, nadalje, da mora okrajno sodišče vsako javno zadevo, katero ustavi pred razsodbo ali pa konča z oprostilno razsodbo, predložiti državnemu obtožitelju na sedežu nadrejenega sodnega dvora, da mu dá na tak način posebe priliko za pritožbo.

Drugo načelo, katero je načrt novega k. pr. r. nekoliko okrhral, je načelo javnosti glavne razprave. Ali to se predlaga edino le v prilog mladoletnikov, za katere naj velja posebno postopanje. O tem hočem še pozneje govoriti.

Enega načela pa načrt ni izvedel, ker stvar še ni bila godna za rešitev, to je načelo udeležbe laika pri pravosodstvu. Boj za in zoper porotnike se bije tudi pri nas. Ustavotvorna skupščina je odklonila poroto za vse tiskovne delikte. Sem in bom zagovornik laškega elementa pri pravosodstvu in zastopam nazor, da država, ki hoče biti v resnici demokratično urejena, laikov ne sme izključiti od pravosodstva. Vprašanje še ni rešeno. Ako nam zakon o organizaciji sodišč prinese poroto, bo treba izdelati poseben zakon izven k. pr. r. o postopanju pri porotnih slučajih.

Toliko v najširših obrisih o načelnih vprašanjih. Glede podrobne izvedbe teh načel se hočem v okviru tega članka omejiti le na neka posamezna vprašanja, da pokažem osobito tudi tendenco kazenskopravnega odseka, k. pr. r. kolikor mogoče upreprostiti.

Državni obtožitelj ne imej več obtoževalnega monopola. Kajti na njegovo mesto more tisti, ki je bil po kaznivem dejanju oškodovan, stopiti tudi tedaj, ako mu je obtoženec škodo poravnal. Po našem pravu ugasne oškodovancu pravica do subsidijarne obtožbe, ako je dobil plačilo škode. Pravice oškodovancev so torej razširjene po projektu kazenskopravnega odseka. Na drugi strani pa naj odpade obtožbeni sklep višjega deželnega sodišča, ki se itak ni v praksi obnesel.

Primeri, v katerih je uvedba preiskave in ukrenitev preiskovalnega zapora obligatorna, so še bolj kot doslej utesnjeni. Preiskovalni zapor zaradi begosumnosti pa se more nadomestiti s kavecijo; samo, če gre za preiskavo zaradi hudodelstva, za kojega je naprečena smrtna kazen, je to izključeno.

Svetovalstvena zbornica (Ratskammer), t. j. posebni kolegij troje sodnikov, ki naj razsoja spore med preiskovalnim sodnikom in državnim pravdnikom i. sl., izgine iz novega projekta; na njeno mesto stopi navadni senat.

Na glavnem pretresu (naša glavna razprava) naj se priče zaprisegajo, ne kot doslej pred zaslišanjem, ampak po zaslišanju. «Ljudski glas» naj se čita le v izrednih primerih, ako smatra sodišče to za potrebno. Za obsodbo na smrtno kazen je potrebna soglasnost vseh sodnikov. Pri obsodbah naj se stroški kazenske pravde odmerijo, če le moč, takoj z rabsodbo. Kontumacijalno, t. j. brez navzočnosti obtoženca pri glavni razpravi se zaradi hudodelstev sploh ne bo smelo postopati.

Pravni leki zoper sklepe (rešenja) so pritožbe (žalbe), zoper rabsodbe, ki se izrečejo na glavni razpravi (glavni pretres) pred sodnim zborom, pa vzklic (nezadovoljstvo) glede izreka o kazni, odnosno pritožba (žalba) glede izreka o krivdi. Ta zadnja pritožba ne bo imela več značaja ničnostne pritožbe. Dopustna bo sicer tudi le iz gotovih, v k. pr. r. določno navedenih razlogov, ali v podkrepljenje teh razlogov so dopustne tudi novote. Po ruskem vzorcu naj bo dopuščeno, da se v pritožbi sklicuje tudi še na druga dejstva, ki na glavni razpravi pritožitelj o njih ni imel še vednosti niti ni mogel zanje znati. S tem pride v postopanje v zadnji inštanci v primeri z današnjim stanjem nov moment. Kasacijski sodni zbor sme sprovesti sam dokaze in rabsodbo na podlagi lastnih dejanskih ugotovitev izpremeniti. S tem se vsaj nekoliko zbliža položaj vsled pritožbe zoper rabsodbe zbornega sodišča z onim vsled pritožbe zoper rabsodbe sodnika poedinca. V takih primerih velja polni vzklic, in sicer od sodnika pri okrajnem sodišču na zborni sodišče, od sodnika poedinca pri zbornem sodišču pa na apelacijsko sodišče.

Povsem nova določila prinaša načrt za *postopanje zoper mladostne obdolžence* od 14. do 18. leta. Znano je, da doslejšnji predpisi k. pr. r. navzlic krparjenju z različnimi naredbami niso mogli sprečavati pokvarjenja mladine po starejših sprijenih zločincih. Načrt vsebuje radikalne nove predpise, od kojih naj navedem vsaj glavne: Osebe do 18. leta sploh ne smejo prisostvovati glavnim razpravam zoper starejše obtožence. Za označene mladoletnike se ustanovljajo pri zbornih sodiščih posebni sodniki in posebni državni obtožitelji. Vsak mladoleten zločinec mora dobiti zagovornika. Ves postopek mora biti tako urejen, da pride do konca z največjim pospešenjem. Že državni obtožitelj sme izjaviti, če je uverjen, da bi kazen za neznatno kaznivo dejanje več škodila kot koristila, da naj se postopek ustavi brez ustne razprave in ukrene kakšno drugo vzgojno sredstvo. Sodnik pa ni vezan na predloge državnega obtožitelja in sme tudi sam v nasprotju s predlogi

državnega obtožitelja odrediti, kar se mu zdi potrebno. Ustna razprava bodi kolikor moči nejavna, niti razsodbe ni treba javno razglašati. Časniki smejo o takih razsodbah poročati le s posebnim dovoljenjem sodnika. Izvrševanje kazni bodi takšno, da mladoletnik ne more priti v stik s starejšimi zločinci.

Druga nova, posebe urejena partija k. pr. r., ki jo prinaša načrt našega edinstvenega k. pr. r., je pa tista, ki se tiče *očuvalnih sredstev*. V tem pogledu naj omenim samo toliko, da je ukrepitev očevalnih sredstev možna brez razsodbe, ako se kazensko postopanje obustavi, s posebnim sklepom, toda na podlagi nekakšne sumarične razprave, ki naj ugotovi pogoje za take odredbe; možna je pa tudi v dodatku k razsodbi na podlagi glavne razprave.

Kako se naj izvršujejo odrejena očevalna sredstva, o tem naj izda ministrstvo pravde posebne predpise obenem s predpisi o izvršitvi kazni.

To-le poročilce se je dotaknilo le najvažnejših izmed važnih vprašanj edinstvenega k. pr. r. za našo kraljevino. In vendar bo, upam, javnost mogla spoznati, da je imel kazenskopравни odsek, v katerem sodelujejo zastopniki vseh treh plemen našega naroda, resno voljo, staviti predloge, ki bodo za vse naše pokrajine izvedljivi, pa bodo pomenili tudi za vsako pokrajino — ne izvzemši Slovenijo — napredek.

RADO KUŠEJ:

Verska pripadnost otrok in verski pouk v šoli ter naša začasna pokrajinska uprava.

Ustava je osnovni zakon vsake države. Načela, izražena v njej, bodo morali vpoštevati tudi vsi zakoni, ki se bodo odslej ustvarjali. Po členu 142. ustave so izgubili veljavo vsi pravni predpisi, ki so v nasprotju z njo. Te predpise nadrobno naštetih je nemogoče, ker se sodi in upravlja sedaj pri nas najmanj po šestih različnih pravnih sistemih. Ni naloga niti sodnih niti upravnih oblasti, odkrivati nesoglasja med posameznimi zakoni in ustavo, ker določa člen 134., da izvršujejo pokrajinski namestniki pokrajinsko upravo na podstavi *dosedanjih zakonov in uredb*.

Se bolj kakor za upravo, velja to načelo za sodstvo. Za sodstvo je določilo člena 142. sploh brez pomena. Za sodnike je merodajen n. pr. kazenski ali gradjanski zakonik toliko časa, dokler ga kompetentni zakonodajni organi ne izpremene. Za sodnika bo vprašanje, ali je kak pravni predpis po ustavi izgubil veljavo ali ne, v področju kazenskega ali civilnega pravosodstva le redkokedaj nastalo. In če bi nastalo, bi moral, kakor je tudi dosedaj praksa vedno delala, se odločiti v prilog veljavnosti zakona že radi tega, ker mu ustava sama ne daje nobenega nadomestila za dozdevno neveljavno določbo. Pri nas v Sloveniji in Dalmaciji je n. pr. kristjanom le pod gotovimi pogoji dovoljeno skleniti

civilni zakon. Civilni zakon kristjanov, ki se je sklenil, ne da so bili ti pogoji dani, je tedaj neveljaven. Ta določba zakona gotovo nasprotuje ustavi, ker krši načelo verske svobode, po katerem se nikdo ne sme siliti k verskim činom, vendar je ni smatrati za veljavno, ker politična pravica verske svobode s to določbo še ni odpravljena. Ravno tako nasprotuje načelu verske svobode določilo § III. o. d. z., ker zabranjuje ločenemu bivšemu katoliku, dokler prejšnji sošprož živi, drugi zakon, čeprav mu ga njegova sedanja vera ne brani, in vendar ne bo noben sodnik razsodil, da ta določba nima več veljave; v ustavi so pač izražena mnogokrat samo načela, ki se pa po različnih zakonih lahko bolj ali manj dosledno izvajajo.

Pogosteje pa bodo *upravna oblastva* prišla v položaj, da ugotovijo neveljavnost dosedanjih pravnih predpisov na podlagi ustave. Kako se jim bo ravnati v teh primerah?

Pravila, ki bi veljalo za vse slučaje, ni mogoče podati. Gotovo pa je toliko, da morajo upravna oblastva začasno v smislu člena 134. ustave upravo voditi na podstavi dosedanjih zakonov in uredeb, da se tedaj začasno in v obče pri upravi na učinek, ki ga imajo ustavna določila na veljavnost teh zakonov, nimajo ozirati. Prvi pogoj dobre uprave je enotnost in ta je mogoča samo na podlagi jasnih zakonov; zato bodo morali, dokler ne dobimo novih, ostati dosednji zakoni podlaga upravi, dasi posamezna določila v njih z ustavo niso v skladu.

Na drugi strani pa ne gre odrekati državljanom pravic, koje jim daje ustava, *niti začasno*, ako ob njih obstoju ni mogoče nikak dvom in ako so izvedljiva brez podrobnih nadaljnjih pravnih predpisov. Kjer je tedaj ustava jasna in kjer se lahko udejstvi brez težkoč *takoj*, tam je treba to storiti že danes, *toda le na zahtevo posameznikov*.

Poskusimo na podlagi teh načel rešiti dvoje vprašanj, za koja se javnost živo zanima, namreč *vprašanje verskega pouka v šolah* ter *vprašanje verske pripadnosti dece*.

Po naših dosedanjih šolskih zakonih je verski pouk na ljudskih, meščanskih in srednjih šolah obvezen in tvorijo spoved, šolske maše ter verske vaje del verske vzgoje. Ti predpisi so vsled odstajka 7., člena 16. brez dvoma zgubili veljavo.

Zakon z dne 25. maja 1868., drž. zak. št. 49 pa določa v členih 1. in 2. versko pripadnost dece na način, ki ne nasprotuje samo načelu verske svobode, ampak tudi določilu 7. odstavka člena 16. Ako namreč odločajo o verskem pouku in verski vzgoji v šoli sploh roditelji in varuhi, potem smejo seveda po svojem prevdarku določiti tudi vsebino pouka, z drugo besedo, priznati se jim mora prosta izbira veroizpovedanja novorojencev in vsaj pod gotovimi pogoji pravica, da spreminjajo vero otrok, kar pa omenjeni zakon ravno za dobo med 7. in 14. letom povsem izključuje.

1. Odstavek 7. člena 16. se glasi: verski pouk se daje po želji roditeljev, odposno varuhov ločeno po veroizpovedanjih in v soglasju z njih verskimi načeli.

Iz tega besedila sledi: a) da je verski pouk odslej na vseh šolah samo *fakultativen*, ne več splošno obvezen; b) da spada navzlic temu

med redne učne predmete in se deli na državne stroške; c) da odobrujejo veroučitelje pristojni verski organi; d) da je versko pripadnost učenca presojudati po verozakonu, to je, da noben veroučitelj ne more biti zavezan, dajati verski pouk učencu, ki ni postal v smislu verskih predpisov član dotične cerkve ali verske družbe.

Fakultativnost verskega pouka je tedaj razumeti tako, da roditelji ali varuhi odločajo, bo li učenec sploh pohajal verski pouk ali ne. Če se odločijo za verski pouk, bo prišel seveda samo pouk iz one vere v poštev, kateri učenec pripada.

Letos ob začetku šolskega leta se starišem v smislu dosedanjih šolskih zakonov vprašanje glede verskega pouka sploh še ni stavilo, dasi je po ustavi brez dvoma verski pouk samo še fakultativen. To postopanje šolskih oblastev se mi zdi v členu 134. ustave opravičeno, ker mora uprava nauka izvrševati tako dolgo dosedanje šolske predpise, da se ne izda nov. šolski zakon. Navzlic določbi ustave o fakultativnosti verskega pouka se tedaj dejanski še nadalje izvaja šolski zakon z obveznim verskim poukom. To dejstvo pa se ne sme tolmačiti tako, kakor da smatra naučna uprava verski pouk tudi še nadalje obveznim, ampak je to le posledica prehodnega stanja, ki jo nujno zahteva enotnost uprave. Šolska oblastva smejo pač domnevati, da se roditelji in varuhi z verskim poukom strinjajo, dokler se odločno ne izjavijo v nasprotnem smislu. Ako bi se pa to zgodilo in bi odrekli polnoletni učenci ali zakoniti zastopniki za mladoletne učence nadaljnjo udeležbo pri šolski verski vzgoji, bi se morala njih zahteva vpoštevati in bi se ne smelo uporabljati v prilog dosedanjih šolskih predpisov nikakih prisilnih sredstev.

V tem pogledu govori ustava jasno in se bo gotovo v tej točki brez težkoč uveljavila. Pač pa obstoja opasnost, da se nesoglasje med njo in zakonom, po katerem se začasno naučne zadeve upravljajo, zlorablja med današnjo itak slabo vzgojeno mladino v agitacijske svrhe in da se tako ruši prepotrebna disciplina v šoli. Ta opasnost pa se bo dala uspešno odpraviti šele z novim, upajmo enotnim šolskim zakonom.

II. Dokaj težje bo glede verske pripadnosti dece zadostiti smislu ustave, dokler ne dobimo novega zakona o medverskih odnošajih. Z gotovostjo smemo sklepati iz člena 12. in 16. samo to, da prepušča država roditeljem na prosto voljo, ali hočejo otroka včlaniti v kako cerkev ali versko družbo ali ne. To sledi neposredno iz stavka, da nihče ni dolžan, sodelovati pri verozakonskih dejanjih, ter iz dejstva, da verski pouk ni obvezen. Odslej bo torej nedopustno, da bi se koga z denarnimi kaznimi sililo, naj da svojega otroka krstiti; vsakdo bo smel svoje otroke pustiti v brezverstvu, dasi sam ni brezverec. Doslej je bilo to dovoljeno le tistim, ki so pred političnim oblastvom izjavili svoj izstop iz cerkve. Če se pa sme otroka pustiti v brezverstvu, se ga tem bolj sme včlaniti v katerokoli izmed usvojenih cerkva ali verskih družb ne glede na veroizpovedanje roditeljev. Člen 1. našega dosedanjega zakona z dne 25. maja 1868., ki določa, da slede zakonski otroci veri staršev, nezakonski veri matere, otroci iz mešanih zakonov pa, če so dečki veri očeta, če so deklince veri matere, ali pa v drugem

pogodbeno določenem razmerju ali veri očeta ali veri matere, je brez dvoma z našo ustavo nezdržljiv in je vsled tega izgubil veljavo. Zato ga bo smela uprava uporabljati odslej samo v tem smislu, da bo sklicevaje se nanj, nadzirala vpis novorojenca v rojstno knjigo. O tem, v katero rojstno knjigo se ima otrok vpisati, pa ne bo smela odločevati, ker je to odvisno od veroizpovedanja, ki ga otroku izberejo roditelji. Država nima pred začetkom šolske dobe drugega interesa na veroizpovedanju otrok, kakor da se izvrši v zvezi z njim tudi vpis rojstva v matrične knjige po dotičnem verskem organu. Ako bi vodili matrične knjige kakor v drugih državah in kakor pri nas v Vojvodini državni uradniki, bi se država za vero otrok sploh ne zanimala, dokler ne stopijo v šolo. Pri nas je pa že iz ekonomskih razlogov izključeno, da bi se v najbližjem času glede vodstva matrik kaj izpremenilo. Nato se bo moral tudi bodoči zakon o medverskih odnošajih ozirati in baš iz tega razloga bo neobhodno potrebno, da roditelji svoje odločitve glede vere novorojencev ne bodo predolgo odlagali. Na vsak način pa bodo morale biti rojstne knjige, ki jih vodijo politična oblastva prve stopnje sedaj samo za brezverce in pripadnike neosvojenih verskih družb, odslej na razpolago vsakomur, kdor svojega otroka ali sploh ali vsaj začasno še noče včlaniti v kako cerkev ali versko družbo. Ako bi politična oblastva glede te kompetence bila količkaj v dvomu, se jih mora nemudoma poučiti, eventualno izdati posebno uredbo. Le tako bo uspešna kontrola nad popolnostjo matrik mogoča ne da bi se z dobesednim izvajanjem člena 1. omenjenega zakona posegalo v ustavne svoboščine državljanov. Kazni zaradi opustitve krsta bodo sicer tudi še v bodoče dopustne, toda samo v tem smislu, da se s kaznijo ne namerava doseči drugega, kakor vpis otroka v rojstno knjigo po kateremkoli verskem organu, ali pa po državnem uradu (za otroke brez konfesije).

Člen 2. leg. cit. veli, da je veroizpovedanje otrok, določeno po členu 1., praviloma neizpremenljivo dotlej, dokler ne zamorejo sami po lastni volji izpremeniti svoje vere. Od tega pravila pa obstojajo tri izjeme: 1.) starši, ki smejo po členu 1. pogodbeno določiti vero otrok, jo tudi lahko spremene, dokler otroci niso stari sedem let; 2.) če prestopita oče in mati ali samo eden izmed nju v drugo vero, učinkuje ta sprememba na vero otrok pod sedmimi leti tako, kakor da bi se bili rodili šele po prestopu staršev v drugo vero; 3.) vero pred sedmim letom pozakonjenih otrok je presoajati po členu 1.

Ker smo prišli že zgoraj do zaključka, da je člen 1. postal vsled ustave neveljaven in da smejo roditelji otrokom poljubno izbrati veroizpovedanje ali pa jih pustiti brez konfesije, nas zanima de lege lata le vprašanje, ali je pravilo o neizpremenljivosti vere otrok protiustavno ali ne in pride li izjema od tega pravila pod 2.) za nas sploh v poštev.

Če stojimo na stališču stroge doslednosti v izvajanju načel, ki so izražena v členu 12. in 16., potem o neizpremenljivosti vere otrok ne more biti govora. Vendar pa se pravica roditeljev in varuhov v tem pogledu tako dolgo ne bo mogla udejstvovati, dokler ne dobimo

zakona, ki bo njen obseg natančno določil. Odvisno bo namreč od volje zakonodajalca, pod katerimi pogoji bo izpremembe o veroizpovedanju otrok dopustil. Češkoslovaški zakon z dne 15. aprila 1920. daje v tem pogledu roditeljem in varuhom povsem proste roke. Bavarski zakon iz leta 1919. pa prepoveduje vsako izpremembo v veroizpovedanju onih otrok, ki so pravoveljavno po ritualnem aktu postali člani kake cerkve ali verske družbe. Prepoved izgubi svojo moč šele, kadar dosežejo otroci versko doraslost. Ta določba ni tako dosledna kakor ona češkoslovaškega zakona, vendar ni protiustavna, ker sme zakonodajalec seveda ustavne svoboščine tudi omejiti, samo da jih popolnoma ne onemogoči. De lege ferenda bi bilo priporočljivo, da se roditeljem, ako sami prestopijo k drugi veri, dovoli tudi prestop nedorastlih otrok k isti veri. Varuhom pa naj bo dovoljena sprememba vere njihovih varovancev samo pod pogojem, da temu pritrdi varstveno oblastvo.

Dokler pa zakona, ki bo vse to natančneje uredil, ne dobimo, se bo morala uprava držati pravila neizpremenljivosti vere pri otrocih, ker pogoji, pod katerimi bodo v bodoče izpremembe možne, iz ustave niso razvidni. Verska svoboda bo tedaj v tem pogledu začasno omejena na prosto izbiro veroizpovedanja pri novorojencih. Seveda ne bo nikake zapreke, da bo otrok brez konfesije po volji staršev vsak čas lahko postal član kake cerkve ali verske družbe.

V slučaju, da prestopijo roditelji v drugo vero, jim bodo otroci pod sedem let, kakor doslej, sledili, pa ne ker to zakon veleva, da odgovarja to volji staršev. Ako bi starši v posameznem slučaju tega učinka ne hoteli, bi morali otroci ostati pri dosedanji veri. Izjema pod št. 2. tedaj sploh ni več izjema, ker je odpadlo pravilo. Izvajala pa se bosta v istini še naprej pravilo in izjema, toda prvo le zaradi tega, ker nimamo možnosti, da bi spremembe vere otrok dopuščali, dokler nam manjka v to potrební zakon, izjema zaradi tega, ker bo navadno v soglasju z voljo staršev. V vseh primerih pa, v kojih gre za otroke nad sedem let, si bodo morali starši, ki so prestopili k drugi veri, pomagati na ta način, da odvežejo svoje otroke nadaljnega verskega pouka v šoli in jih sami po svojem prepričanju vzgajajo tudi versko doma.

Naši zaključki so tedaj na kratko sledeči:

- 1.) Obveznost verskega pouka v šolah je prenehala. Otroci se udeležujejo verskega pouka, šolskih maš., spovedi in verskih vaj le dotlej, dokler se starši s tem strinjajo.
- 2.) Starši izbirajo po prostem preudarku svojim novorojenim otrokom veroizpovedanje ne glede na lastno versko pripadnost. Ako prestopijo roditelji v drugo vero, se pripusti na njih željo ista izprememba v veri tudi njih otrokom pod sedmimi leti. Druge izpremembe v veri otrok so, dokler ne izide poseben zakon, nedopustne.

Le ako bo začasna pokrajinska uprava uporabljala dosedanje šolske predpise ter zakon o medverskih odnošajih državljanov iz leta 1868. v zgoraj označenem smislu, bo varovala pravice državljanov in zadostila obenem intencijam ustave.

M. OBERSNEL:

K položaju naše železne industrije.

Takoj v prvi dobi po vojni so naša industrijska podjetja, ki proizvajajo železo in jeklo, zašla v kritičen položaj vsled gospodarskih težkoč in ovir, ki so jih ustvarile politične izpremembe. Nove meje so odrezale tuzemske obrate od važnih nabavnih virov sirovega železa, koks, kvalitetnega premoga in magnezita, nabavo teh snovi v inozemstvu pa so onemogočale deloma omejena produkcija v inozemstvu ali v zvezi z njo stoječe izvozne prepovedi dotičnih držav, deloma pa — kolikor so prihajale v poštev države z visokovrednim denarjem — valutarne razmere. Sporedno s temi težkočami so se pojavljale ovire rednemu obratovanju v neurejenosti železniškega prometa in v nezadostni produkciji domačega premoga. Dočim je izkoriščala v inozemstvu težka industrija prvo kratko konjunkturo po vojni in je bilo tudi v naši državi povpraševanje po železu in jeklu kar najživahnejše, je produkcija naših tvornic vsled omenjenih ovir in težkoč padla v letu 1919. na 17,5 % predvojnne produkcije; naša industrija ni mogla povsem zadostiti povpraševanju v tuzemstvu, izgubljala je pa tudi inozemski trg; izvozne prepovedi so v tem oziru povzročile mnogo škode, kajti zadevale so tudi take izdelke, ki so bili že izgotovljeni za inozemstvo in ki nikakor niso prihajali v poštev za domači konsum. Obratovanje v tej prvi dobi, ki traja približno do poletja 1920. leta, je bilo neredno, neracionalno, v nekaterih predmetih tudi tehnično pomanjkljivo. Cene so naraščale skokoma, sporedno z razvojem konjunktarnih cen inozemske industrijske in domače agrarne produkcije ter pod vplivom neracionalnega obratovanja in naglo se izpreminjajočih valutarnih razmer. Dražečo tendenco so posebno poostriale nabave v inozemstvu v dobi nizkega tečaja našega denarja. Ko se je naša valuta naglo zopet popravila, so morale priti do izraza v nerazmerni višini cen izgube našega narodnega gospodarstva iz dobe valutarne depresije.

Kulminacijo so dosegle cene junija meseca 1920. Navajam tu nekaj primerov s podatki za ugotovitev razlike napram cenam pred vojno.

B l a g o	Povprečna cena za 100 kg			Relacija v odstotnih številih (cene 1913—1914 = 100)	
	1913—1914		junija 1920	1913—1914 = 100)	
	v kronah	v dinarjih	v dinarjih	v papirnatem novcu	v zlatu
Železo v šibikah . . .	18.—	19.—	300.—	1578	465
Navadno martinsko jeklo	28.—	30.—	400.—	1330	390
Prvovrstno orodno jeklo	80.—	84.—	900.—	1070	320

Že poprej so se bile pričele pojavljati na svetovnem trgu posledice intenzivnejšega industrijskega dela v inozemstvu; trgovskoprometne

ovire so pričele padati, produkcija premoga se je izboljšala, tudi v tuzemskih prometnih razmerah so se pojavili simptomi državne konsolidacije. Naši industriji je bilo zopet mogoče uvažati potrebne sirovine, pomanjkanje premoga je prenehalo, otvarjale so se perspektive ugodnejše konjunktura tudi našim podjetjem; zazdela se je, da bo mogoče dvigniti produkcijo na normalno višino, zmanjšati s tem produkcijske stroške in znižati polagoma cene izdelkom. Toda sporedno z označenimi ugodnejšimi pogoji za tehnično stran produkcije so pričele nastopati težke perturbacije na trgu. V inozemstvu so se pričeli pojavljati simptomi navidezne nadprodukcije, v resnici gospodarske posledice vojnega uničevanja in neurejenosti gospodarskih razmer po vojni ter izolacije vse iztočne Evrope od gospodarskih stikov z zapadom. V industrijskih državah, zlasti v onih z visokovrednim denarjem je izbruhnila huda industrijska kriza, kot njen refleks pa vsepovsod padanje cen in obča gospodarska stagnacija. Naravno je, da so ti pojavi morali vplivati tudi na naše gospodarstvo. Trg se je splašil, trgovina je skoraj hipoma zastala, naročila so se v veliki meri razveljavila, tvornicam je zmanjkalo dela. Kar je pa tekoči konsum neobhodno potreboval, se je pričelo naročevati v vedno večji meri v inozemstvu, posebno v Nemčiji in Avstriji. Svetovna industrijska kriza je ti dve državi razmeroma najmanj zadela; njun devalvirani denar pada sicer polagoma v vrednosti, toda notranja kupovalna moč njegova se bolje vzdržuje kot njegova cena na mednarodnem trgu. S tem je povzročen močan impuls za izvoz izdelkov v inozemstvo in s tem za intenzivnejšo industrijsko delavnost, proti konkurenci iz inozemstva z boljšim denarjem pa ustvarja slabi domači denar močno naravno zaščito. Tako je slaba nemška in avstrijska valuta vsaj deloma mogla paralizirati vpliv svetovne krize.

Ta doba, ki sega od lanskega poletja do sedanjega časa, znači za našo industrijo drugo fazo krize, ki je nastopila zanjo že takoj po vojni. Značilno za to fazo je, da so tehnični pogoji za obratovanje dani, da torej ni več onih zaprek, ki so ovirale produkcijo v prvi dobi po vojni, da pa izven vpliva industrije stoječe gospodarske okolnosti onemogočajo ugoden razvoj. Predvsem stagnacija trga, ki mu je rapidno padanje cen prizadelo težke izgube in odvzelo mnogo podjetnosti; drugič pa konkurenčna prednost nemške in avstrijske industrije, proti kateri ne daje uvozna carina zadostne zaščite.

Vzroke te prednosti hočem tu nekoliko natančneje pojasniti. Zlasti prihaja tu v poštev nemška industrija. Njene prednosti so: *domače sirovine, tehnično na višku razvoja stoječi obrati, višja notranja kupovalna moč marke od njene vrednosti v inozemstvu in ves ustroj nemškega gospodarstva*, ki favorizira industrijo sploh, posebno pa industrijo železa in jekla. «Nizki produkcijski stroški v nekaterih industrijah so sedaj v Nemčiji omogočeni le po pogodnostih, ki pomenijo v resnici prave državne podpore. Kurivo, transporte in živila dobivajo te industrije po umetno nizkih cenah in stroški, ki so spojeni s tem, dojasnjujejo deloma deficit v nemškem budgetu. Te podpore gredo posebnost v prilog industriji železa in jekla. Ako bi Nemčija le površno

nameravala urediti svoj budžet, bi morale te podpore izginiti. Ako pa ostanejo v veljavi, se mora inflacija povečati in doseči tak obseg, da bo v kratkem izpodkopana vsa finančna struktura. Ako pa ta način državnega podpiranja preneha, potem izginejo tudi sedanje umetno nizke cene marsikaterih izdelkov. — Posebne važnosti je pri tem premog. Povprečna zakonita najvišja cena premoga je bila doslej 270 mark za tono, to je manj kot polovica svetovne tržne cene, in v imenovani ceni je že obsežen tudi davek od 50 do 55 mark. Primerno povišanje tega davka bi bil za nemško vlado naravno zelo izdaten vir dohodkov in o predlogu takega povišanja se tudi v resnici razmišlja, kajti cena premogu bi se še vedno lahko zvišala za 200 mark, ne da bi bila neprimerno visoka napram svetovni pariteti... Ako ostane nemški premog pri sedanji ceni 270 mark za tono, utegne postati konkurenca nemškega železa in jekla prav velikanska; toda budgetarni položaj Nemčije bi se v tem slučaju tako poslabšal, da bi prej ali slej bile neizogibne izenačujoče zle posledice.»¹

Iz te karakterizacije izhaja z vso jasnostjo, odkod premoč nemške industrije, kolikor je ne povzročajo že naravni ugodnejši pogoji in valutarne razmere.

V bistvu sličen je položaj avstrijske industrije. Da so tehnični pogoji pri njej napram nemški industriji v marsičem manj ugodni, izravnava večja devalvacija avstrijskega denarja. Ta okolnost pa prihaja do izraza v glavnem le na izvenavstrijskem trgu, doma povzroča avstrijski industriji nemška konkurenca istotako težke preglavice. *Napram naši industriji pa je dal razvoj gospodarskih razmer tako nemški, kakor avstrijski industriji pogubonosno premoč*, ki se izraža v tem, da je uvoz inozemskega, po poreklu večinoma nemškega in avstrijskega železa in jekla v našo državo zavzel vedno večje dimenzije, dočim se je obratovanje naših tvornic vedno bolj utesnjevalo.

Sledeči pregled nam nazorno predočuje ta nepovoljni razvoj:

Leto	Uvoz železa in železnih izdelkov (brez sirovega železa) v tonah	Domača produkcija železa in jekla	
		ton	v % največje letne produkcije 1911—1920
1919	11.000	24.500	17·5
1920	53.300	22.600	16·2

Cene v tej dobi kažejo stalno padajočo tendenco, navzlic temu, da se je tudi vrednost našega denarja po naglem zboljšanju v poletnih mesecih leta 1920. zopet pričela rušiti. Relativna stabilnost se je dosegla proti koncu prvega polletja 1921. Sledeča tabela nam kaže cene v tem času in njihovo razmerje napram cenam pred vojno.

¹ John Maynard Keynes, «Die Unmöglichkeit der Reparationen», Neue Freie Presse z dne 27. avgusta 1921.

K POLOŽAJU NAŠE ŽELEZNE INDUSTRIJE.

B l a g o	Povprečna cena za 100 kg -junija 1921 v dinarjih	Relacija v odstotnih številih (cene 1913—1914 = 100)	
		v papirnatem novcu	v zlatu
Železo v šibikah	200.—	1050	176
Navadno martinsko jeklo . .	300.—	1000	168
Prvovrstno orodno jeklo . .	900.—	1070	180

Razlike v relaciji napram cenam pred vojno so se torej med različnimi vrstami blaga prilično izenačile, cene so se za množinsko blago efektivno znižale, poleg tega pa pomeni poslabšanje naše valute za preko 43 % od junija 1920. do junija 1921., ker se mu cene niso mogle prilagoditi zaradi stagnacije trga, v relaciji napram zlatemu novcu pocenitev vseh vrst blaga v enakem razmerju; vendar pa so cene koncem prvega polletja 1921., v zlatu izražene, povprečno še za 75 % nad cenami pred vojno.

Ako primerjamo zgoraj navedene cene, ki so v veljavi tudi še v mesecu septembru t.l., z vrednostjo našega denarja po strahovitem padcu zadnjega časa, n. pr. dne 15. septembra, ugotovimo relacijo v zlatu napram cenam pred vojno s števili: 105, 100 in 107.

Depreciacija papirnatega denarja je torej potisnila cene železa in jekla v njihovi relaciji napram zlatnemu novcu skoraj na višino pred vojno.

Ako bi se isto moglo ugotoviti tudi o produkcijskih stroških, bi bilo zopet doseženo ravnovesje produkcije pred vojno. Toda od tega idealnega ravnovesja se naša industrija čim dalje bolj oddaljuje. Vzrok za to leži v glavnem v padanju produkcije. Statistični podatki o porabi premoga in o produktivni zaposlenosti delavstva¹ nam pričajo, *kako rastejo produkcijski stroški vsled skrčene proizvodnje*. Relativna poraba premoga se je zvišala napram normalni porabi pred vojno v letih 1919. in 1920. za 106 in 174 %, produktivna zaposlenost delavstva pa je padla na 22 in 18 %. To so razlike ogromnega pomena, katerih niti iz daleka ne more kompenzirati okolnost, da nekateri elementi produkcijskih stroškov, n. pr. delavske mezde, v svoji absolutni višini zaostajajo v relaciji napram stroškom pred vojno. Realna mezda delavca je sicer mnogo nižja nego pred vojno, toda v razmerju napram izdelku je vsled znatno znižane produkcije visoko nad višino pred vojno. V tem nesoglasju so dane največje nevarnosti gospodarskega in socialnega značaja. Interes države, delavstva in industrijskih podjetij zahteva, da se razvoj zopet usmeri na ravnovesje, ki je vladalo pred vojno, dasiravno si moramo v tem pogledu biti na jasnem, da se popolnoma idealno ravnovesje kakor pred vojno sploh ne more več doseči. Navzlic temu moramo smatrati to ravnovesje kot cilj, ki se mu moramo vsaj po možnosti približati, kajti drugače moramo računati s popolnim

¹ Njiva št. 13./14.

propadom naše železne industrije, z vsemi nepopravljivimi posledicami za naše gospodarske in socialne razmere.

Možnost pomoči vidijo prizadeta industrijska podjetja predvsem v boljši carinski zaščiti.

V dobi pred vojno je našo železno industrijo ščitil carinski sistem napram inozemstvu, v carinskem ozemlju so pa urejevale produkcijo in vzdrževale stabilnost cen kartelne organizacije. S tem, da je naša industrija v novih političnih mejah izgubila oboje in da je poleg tega še odrezana od svojih prejšnjih nabavnih virov važnih sirovin, je postala popolnoma *odvisna od inozemskih gospodarskih razmer*. Ta položaj je nevzdržen in država bo morala z ozirom na važne javne interese, ki so prizadeti po njem, prav jasno opredeliti svoje stališče v tem vprašanju.

Carinske zaščite industrija železa in jekla doslej ni mogla doseči. Nova uvozna carinska tarifa, ki je stopila v veljavo dne 16. julija t. l., je večinoma le neznatno povišala posamezne carinske postavke predvojne srbske tarife. Že devalvacija avstrijske krone v drugi polovici meseca julija t. l. je neznatnim povjškrom nove tarife odvzela vsak učinek in še poslabšala položaj naše industrije napram dobi pred novo carino. Določba carinske uredbe, da se domača industrija s posebnim dodatkom k carinskim postavkam lahko zaščiti proti uvozu iz držav z devalvirano valuto in proti dumpingu, je ostala doslej le na papirju.

Za očitvidno odklanjajoče stališče vlade v pogledu carinske zaščite je gotovo merodajen tudi pomislek, da bi zaščitna carina utegnila povzročiti v tuzemstvu nerazmerno višje cene železa in jekla, v primeri s cenami svetovnega trga. Toda industrija poudarja, da zaščitne carine ne potrebuje zaradi tega, da bi zvišala cene svojim izdelkom na neutemeljeno višino, ampak le v ta namen, da pride do boljšega obratovanja, ki bi znižalo produkcijske stroške in omogočilo racionalno delo navzlic razmeroma normalnim cenam. Zdi se torej, da bi se problem lahko rešil tako, da bi se vpoštevali interesi industrije, ki se skladajo v tem primeru z važnimi javnimi interesi, istočasno pa tudi interesi konsumentov. Na možnost take razrešitve problema se hočem še povrniti proti koncu te razprave. Tu bi hotel le še opozoriti na razliko, katere si moramo vsekakor biti svesti, namreč med postulatoma carinske zaščite v normalnih časih in pa v dobi, kakršna je sedanja.

O upravičenosti zaščitne carine v normalnih časih je sodba lahko različna. Vzгляд nemške gospodarske politike nas sicer uči, da se z zaščitno carino more ustvariti in do viška tehnične popolnosti razviti domača industrija, ne da bi pod tem razvojem trpeli drugi narodnogospodarski interesi; tudi v gospodarski politiki drugih kontinentalnih držav v Evropi se je že dolgo vrsto let pred vojno vedno bolj uveljavljala smer zaščitnih carin, utemeljena bodisi s stališča, da je treba razvijajočo se domačo industrijo ščititi z vzgojnimi carinami, dokler se ne povzpne do višine razvoja inozemske konkurenčne industrije, bodisi s stališča splošne zaščite domačega dela pred tujim. Toda utemeljenost teh gospodarskopolitičnih smeri ni bila nesporna, četudi so ji iz splošnih narodnogospodarskih vidikov nasprotovali le maloštevilni pri-

staši doktrinarnega gospodarskega liberalizma. *Izredne razmere, ki jih je ustvarila vojna in doba po vojni, so pa gotovo odvzele temu nasprotstvu vsako upravičenost.* V dobi, ko se majejo temelji gospodarskega življenja v skoraj vseh državah civiliziranega sveta, ko se pogreza vrednost denarja gospodarsko šibkejših držav v nič, ko se pojavljajo najneugodnejši vplivi svetovnogospodarskih vezi na vsako posamezno narodnogospodarsko enoto, v tej dobi si mora po mojem mnenju *narodnogospodarska politika* postaviti predvsem to smer, da ohrani ali upostavi *ravnovesje v svojem področju* in da ga po svojih močeh *zaščiti pred pogubnimi pretreslaji, izvirajočimi iz defektov tujih gospodarskih sistemov.* Iz tega vidika se pa mora v sedanjem času priznati brezgnojna upravičenost načela *zaščite domačega dela*, kajti v nobeni drugi formuli se ne izraža bolje *solidarnost* vseh interesov, ki so združeni v okviru narodnogospodarske skupnosti.

Z ozirom na izredne gospodarske razmere sedanosti so tudi v istini vse evropske države, katerih industrija je prizadeta po razvoju teh razmer, prilagodile svojo gospodarsko politiko načelu zaščite ali pa to načelo, kjer je že bilo v veljavi, izvedle še izraziteje, navzlic opoziciji, ki se je pojavila tudi drugod pod geslom zaščite konsumenta.

Celo Anglija, domovina klasičnega gospodarskega liberalizma, je sprejela načelo zaščite z uvedbo posebnega zakona (Safeguarding of Industries Bill), ki stopi v veljavo z dnem 1. oktobra t.l. in ki ščiti gotove industrijske grane s carino v višini $33\frac{1}{3}\%$ od vrednosti, v slučaju dumpinga¹ pa še z nadaljnjimi $33\frac{1}{3}\%$.

Od držav, ki imajo z nami skupne meje, nas pa mora zanimati v pogledu zaščitnih carin v prvi vrsti Italija, kajti pri drugih sosednjih državah — izvzemši Romunijo — zaščita železne industrije ne prihaja v poštev, ali ker je ni, ali pa ker izvršuje zadostno zaščitno funkcijo že slabi denar dotičnih držav.

Italija je uvedla z dnem 1. julija t.l. carinsko tarifo, ki je eminentno zaščitna, poleg tega pa vsled uporabe koeficientov k carinskim postavkam zelo elastična, da se po potrebi lahko prilagodi naglo se izpreminjajočim razmeram.

Sledeča tabela naj omogoči primerjanje posameznih postavk italijanske zaščitne tarife z dotičnimi postavkami naše tarife, in sicer kolikor prihajajo v poštev najvažnejši izdelki industrije železa in jekla, v katerih bi naša domača industrija lahko popolnoma zadostila potrebam domačega konsuma.

¹ Po angleškem zakonu se smatra kot «dumping», ako se tuji izdelki prodajajo v Angliji po cenah, ki so ali nižje od produkcijskih stroškov v deželi porekla ali pa vsled devalvirane valute izvažajoče države nižje od angleških domačih cen. Pri tem velja pogoj, da se dotično blago v Angliji proizvaja v zadostni množini in po primernih cenah. Produkcijske stroške dežele porekla presumira zakon s 95 % cene v veletrgovini dotične dežele, preračunjenimi v angleški denar po dnevnem tečaju. Valutni dumping je pa tedaj, če se tuji izdelek v Angliji zaradi tega more prodajati pod angleško domačo ceno, ker je denar izvažajoče države napram angleškemu izgubil na vrednosti najmanj $33\frac{1}{3}\%$.

K POLOŽAJU NAŠE ŽELEZNE INDUSTRIJE.

Predmet	Izdelujejo pri nas tvornice	Italijanska tarifa				Naša tarifa				
		post. št.	carinska postavka : it. lir	koeficient	carina ¹ v papirnatem novcu: it. lir	relacija napram vrednosti	post. št.	carinska postavka : din.	carina v papirnatem novcu: din.	relacija napram vrednosti
Železo in navadno jeklo v šibikah; okroglo, ovalno, štirioglatlo, ploščato; gorko valjano; debelina v vsaki smeri prereza nad 8 mm:	Jesenice, Štore, Zenica, Ravne	286, c	7—0.8	48.26	30—48%				11—16%	
Specialno jeklo istega prereza in enake izdelave:	Ravne	287	12—0.8	82.73	3—30%	536, 3	8—	32—	0.7—7%	
Železo in jeklo v šibikah, okroglo, ovalno, štirioglatlo, ploščato; mrzlo valjano; debelina v vsaki smeri prereza nad 8 mm	Jesenice	288	9.10—0.8	52.64	21—39%				7—13%	
Črna pločevina debeline:	4 mm in več 1—4 mm	Jesenice	297	8.50—0.8	58.60	40%	537, 1a	10—	40—	15%
				11.50—0.8	79.28	41%				11%
Žica, železna, in jeklena, do 75 kg odporosti na mm ² , debeline:	1.5 mm in več	Jesenice	292, 1a	11—0.8	75.44	53%	538, 1a	10—	40—	14%
	1—1.5 mm		292, 1b	13—0.8	89.62	50%				12%
	0.5—1 mm			13—0.8	89.62	45%				11%
	0.3—0.5 mm		292, 1c	20—0.8	137.88	68%				10%
Cevl iz litega železa, z ostrenjem preko 7 mm debeline;	ravne:	Vareš	310, 1a	6.5	0.5	37.34	539, 2a	8—	32—	10—13%
	drugačne:		310, 1b	7—0.5	40.22	25—30%				

¹ Carina se mora izračunati po formuli: Carinska postavka + (carinska postavka × koeficient) = carina v zlatu; pri plačilu carine v papirnatih lirah se mora se vpoštevati agio; tu navedene carine so izračunjene po relaciji 100 zlatih lir = 383 papirnatih; zadnji uradni tečaj določa, da je 100 zlatih lir = 463 papirnatih; po tem tečaju so vse zgoraj navedene carine v papirnatem novcu efektivno se za 20%, višje.

Italijanska industrija železa in jekla ima torej sedaj povprečno štiri-do petkrat večjo zaščito v carini kakor pa naša industrija. Tudi v Italiji se je moral premagati oster odpor proti industrijski zaščiti in v normalnih razmerah bi tam tako izrazito zaščitna tarifa gotovo ne bila mogoča. Za našo industrijo železa in jekla pa znači italijanska zaščitna carina konec vseh izvoznih poslovnih zvez z Italijo, torej z edino sosedno državo z boljšo valuto.

Mislím, da mora vsakemu biti jasno, da je sedanji položaj naše industrije nevzdržen; doma se na stečaj odprta vrata tuji industriji, dostop na inozemska tržišča nam pa zabranjujejo prohibitivne carine dotičnih držav. Ako je naši državi na tem, da si ohrani ono industrijo, ki jo imamo, ji mora pač tudi priznati zaščito v tako izrednih gospodarskih razmerah, kakršne so sedanje.

Omenil sem že, da bi se to vprašanje po mojem naziranju moglo rešiti ob vpoštevanju vseh upravičenih interesov prizadetih gospodarskih krogov. *Ako trdi industrija, da zaščitne carine ne potrebuje zaradi neupravičenega višanja cen, ampak da si zagotovi racionalnejše obratovanje, mislim, da je s tem že dana podlaga za rešitev vprašanja, ki ne bi nasprotovala niti interesom konsumentov.* Ugotoviti moram v tej zvezi vnovič važno dejstvo, da je devalvacija našega denarja baš v zadnjem času potisnila pri nas cene železa in jekla v njihovi relaciji napram zlatu na višino pred vojno. Ta višina znači po mojem mnenju praktični minimum; pod katerim se stalno ne morejo stvarjati cene, ako je naše narodno gospodarstvo kolikor toliko v ravnovesju. Konsum torej po mojem mnenju ne bo mogel nikoli računati s stalno nižjimi cenami kot so današnje, če vzamemo zlato za merilo. Valutarne izpremembe navzdol teh cen ne bodo mogle več znižati, ker bo morala industrija reagirati na take izpremembe s takojšnjim povišanjem cen v papirju. Ako pa ostane vrednost denarja v bližnji bodočnosti stalna, se morejo sedanje cene železa in jekla le tedaj vzdržati na relaciji pred vojno, ako se v naši železni industriji z močno povečano produkcijo zopet približamo ravnovesju med cenami in produkcijskimi stroški, kakršno je bilo pred vojno. Ker bi imela zaščitna carina po pričakovanju industrije to funkcijo, da bi zaprla domači trg tujim izdelkom in da bi povečala s tem produkcijo naših podjetij, in ker bi se zaščitna carina mogla vezati napram industriji na gotove pogoje, bi bilo po mojem prepričanju praktično dosegljivo, da se sedanje cene železa in jekla — ki so v relaciji napram zlatu na višini pred vojno, torej normalne — vzdržijo v tej relaciji brez neutemeljenih bistvenih izprememb in navzlic uvedbi zaščitne carine.

Na to sem hotel opozoriti merodajne činitelje v trenutku, ko preživlja naša industrija železa in jekla svojo najtežavnejšo dobo.

Zaščitna carina nam pa za bodočnost ne more zadostovati. Naša sedanja železna industrija je odvisna od inozemskega sirovega železa, dočim hrani naša zemlja ogromne zaklade železnih rud. *Emancipacija od inozemstva v produkciji sirovega železa mora postati kardinalna točka naših načrtov za bodočnost.*

Q:

„Paragraf.“

(§§ 129 b in 206 kaz. zakonikov).

Homo sum.

Nil humani a me alienum puto.

Ob Eulenburgovem procesu se je ponovilo v Nemčiji močno gibanje za odpravo § 175. k. z. Na čelo so temu *humanitarnemu* in nepolitičnemu gibanju stopili brez razlike strank znanstveniki, zdravniki, pravniki in sociologi, dalje novinarji, pisatelji svetovnega slovesa, humanitarni delavci in odkritosrčne žene občega spoštovanja.

Pri nas sta v veljavi še dve določbi kazenskega zakonika. V pokrajinah bivšega avstrijskega kazenskega zakonika iz leta 1852. velja § 129. lit. b) k. z., ki določa:

Zločini blodnje.

I. Proti prirodi.

§ 129. Kot zločini se kaznujejo tudi naslednje vrste blodnje:

I. Blodnja proti prirodi, to je

a)

b) z osebami istega spola.

(Kazen je težka ječa 1—5 let, ob uporabi sile, grožnje, umetnega omamljenja zlorabljenе osebe 5—10 let, če je zlorabljenа oseba vsled zločina težko poškodovana, 10—20 let, če je umrla, dosmrtna težka ječa.)

Odločbe najvišjega kot kasacijskega sodišča interpretirajo te za oba spola veljavne pretnje:

Zakon se *ne* omejuje le na pederastijo. Za dovršenost delikta ni potrebna conjunctio membrorum, immissio itd.; tudi ni potreben akt, sličen coitu, kazniva je onanija z osebami istega spola, tudi tribadija, izkratka, za *zločin* po tej kazenski določbi zadostuje *vsak akt, s katerim je krivec iskal ali našel spolno zadoščenje na telesu osebe istega spola.*

Srbski kazenski zakonik (iz leta 1860.) je manj strog. Njegov § 206. določa:

«*Zločini i prestuplenjija protivu blagonaravija:*

Protivuprnodni blud kako između lica muškog pola, tako i skotološtvo, da se kazni zatvorom od šest meseci do četiri godine, i gubitkom građanske česti.»

Ženske so torej izvzete, zakon velja tudi za druge čine, ki ne spadajo sem. Odločbe pa omejujejo: «Pod protivprirodnim bludom između muških ima se razumeti samo t. zv. pederastija (coitus per anum).» Drugačni čini niso zločini.

(Radi popolnosti še omenjamo: Madjarski k. z. [v Vojvodini] kaznuje protiprirodno blodnjo moških s kaznijo do enega leta, hrvatski kakor avstrijski, črnogorski nič. V Franciji in Italiji ni kazni, v Nemčiji velja § 175., Anglija določa za sodomijo [in anum] dosmrtno ječo, za prestopke, navedene v avstrijskih določbah, pa zatvor in prisilno delo do dveh let.)

Homoseksualnost odnosno njeni čini so torej kaznivi po § 129. b. Kar zgodovina pomni, je homoseksualnost obstojala. Večinoma je bila kazniva. Skoraj brez izjeme je veljala za nekaj sramotnega. V tem pogledu je pa ugotoviti *razvoj* takozvane morale. Ta razvoj je ilustrativen, ker ni na tem polju v bistvu prav nič drugačen, kakor drugod, in nam kaže vedno isto sociološko sliko, ki ni zelo razveseljiva, ne v pogledu zakonodaje, niti socialne sodbe, humanosti in morale.

Slovenci nismo izjema.

Zato je prav, če se z zadevo pečamo na tem mestu.

*

Homoseksualna je oseba, ki ima spolni ljubezenski nagon samo do oseb istega spola. *Biseksualni* imajo spolni nagon do oseb istega in različnega spola, *heteroseksualni* pa samo do oseb drugega spola. Biseksualec je torej obenem homoseksualen in heteroseksualen, nobeno izključno.

Popolnoma «čist» ni nihče. Okrog 94 % ljudi je heteroseksualnih, *več ali manj*, okrog 4 % je biseksualnih, okrog 2 % samo homoseksualnih.

Teh 6 %, in marsikteri izmed onih 94 %, so armada nesrečnežev. Absolutno, ne v odstotkih, je njih število precej visoko. Povsodi se najdejo, in če jim pridemo na sled, se nad njimi zgražamo, se jim rogamo, jih preganjamo — zakonito —, toda ali jih tudi pomilujemo? Ali jih znanstveno proučujemo?

Morda je prav, če navajamo že sedaj, da so bili homo- odnosno biseksualni Leonardo da Vinci, Michel Angelo, Anakreon, Sapfo, Oscar Wilde, Shakespeare, Paganini, da ne govorim o Sokratu i. dr. A. Jackson Davis šteje med nje tudi Jezusa in Pavla. Po stanu je homo- in biseksualnost zastopana povsod, zlasti med plemstvom, dalje v korporacijah, n. pr. v internatih, med mornarji, vojaštvom, med duhovščino. Ne moremo se spuščati v podrobnosti. Kdor se zanje zanima, — in marsikdo bi se moral zanje resno zanimati, — naj vzame v roko Hirschfelda,¹ ki navaja uprav presenetljiv imenik filozofov, vojskovedij, vladarjev, umetnikov, svečenikov raznih konfesij itd.

Pa tudi imenik procesov proti homoseksualcem je presenetljiv. Da pustimo vse druge in pričnemo pri političnih procesih radi homoseksualnosti proti Sokratu in Aishlinovi pravdi proti Timarhu «radi zločina proti narodi». V stari in rimski zgodovini najdemo več aktov homoseksualnosti, pa še več sodobne obsodbe. Grki jo dopuščajo pogojno brez kazni, vendar ne dovoljujejo pasivnim homoseksualcem, da bi postali arhonti, sodniki, svečeniki, poslaniki, glasniki ali drugi državni ali verski funkcionarji, niti politiki, in to pod smrtno kaznijo! Grški zakonik o nrvnosti je torej to ravno pri Grkih zelo priljubljeno lastnost obsojal, čeprav manj ko latinski, in popolna svoboda je pri obeh narodih sodobnica političnega propada. Isto velja za poznejšo renezanso, kjer pomenijo Michelangelo in Leonardo ter n. pr. Benvenuto Cellini, — vsi ženiji in pederasti, — višek ženijalnosti in so obenem mejniki strmega propada svoje dobe. Ali se ne spominjamo Lombrosa («Ženij in blaznost»)? Spominjali se ga bomo pozneje.

Homoseksualnost se ni kaznovala, pač pa obširno izvrševala v dobi Nerona, Caligule in naslednikov, v dobi propada «starega sveta». Tem huje se je kaznovala po zmagi židovstva (= krščanstva) nad grškim (= starim) svetom, izvrševala se je pa še vedno. S to zmago pričinja današnja doba. Poldrug tisoč let že kazensko preganjamo homoseksualne ljudi, ne da bi bili vprašali, *kaj so, za kaj gre*, in kako naj se večina (94 %) človeštva obnaša napram manjšini (6 %). Ali naj teh 6 % ljudi res preganjamo, uničujemo?

¹ Die Homosexualität des Mannes und des Weibes, von Dr. med. Magnus Hirschfeld.

Stari testament govori o zadevi, da je grdobija. Devteronomij grozi z izključenjem iz naroda, novejši Leviti s smrtno kaznijo. Novi testament najstrožje obsoja «alteram formam Veneris», Konstantin, Justinian, Karel Veliki, Ludvik Pobožni, — pa vse do Constitutio Criminalis Carolina in dalje poznajo — smrtno kazen. Novoplatonik Filon iz Aleksandrije zahteva za homoseksualnost smrtno kazen. Cesar Valentinianus jo uvede. Ostala je do Jožefa II.

Varijetet vsega preganjanja ne moremo tu opisovati. Slično je preganjanju čarovnic. Današnji kazenski zakoniki, določbe § 129. b in njegovih «tovarišev» drugod, so ostanek tega «malleusa maleficorum».

Pri zgodovini psihoz srednjega veka, pri zgodovini flagelantizma, raznih reform, revolucij itd., izkratka povsod, kjer se nam jasno kaže slika duševne razvratnosti celih narodov ali delov sveta, — nam vsakokrat zgodovina tudi pripoveduje o naraščanju in manifestnosti homoseksualnosti in — njenega preganjanja, ki zavzema včasih sadistične oblike. Isto vidimo v angleški, v francoski in v — današnji ruski revoluciji!

Duševna bolezen? Morda v zvezi s psihozo mas? «Ženij in blaznost», verski preokreti, politični prevrati, vojne, revolucije, umetnost, literatura, seksualnost in — bolna seksualnost v tesni medsebojni zvezi?

Da!

*

Hirschfeld, ki slovi danes za večjo avtoriteto, ko Krafft-Ebing, razlikuje pridobljeno in prirojeno homoseksualnost, druga je hereditarna neurotična. K.-E. je postavil štiri teze: 1.) Spolno življenje homoseksualcev se pričenja abnormalno rano in močno. 2.) Duševna ljubezen je eksaltirana. 3.) Obenem z znaki funkcionalne degeneracije se ob kontrarnem seksualnem občutenju pojavljajo tudi drugi funkcionalni in često tudi anatomske znaki propadanja. 4.) Postoje neuroze (histerija, neurastenija, epileptični znaki itd.). Skoraj vedno se da dokazati neurasténija, ki je praviloma konstitucionalna, prirojena. H. pa je mnenja, da je homoseksualnost prirojena anomalija, ali točneje, anomalija, ki temelji na prirojenih pogojih, *patologična* v smislu Virchowa: (Patologija ni znanost o boleznih, marveč o anomalijah, homoseksualec je zdrav toda anomalen, kakor n. pr. oni, ki je slep za barve). Homoseksualnost bi torej po H. bila biološka varianta «normalnega» človeka, podana morda po nepopolni seksualni diferenciaciji.

Krafft-Ebing, Moll, Magnus Hirschfeld, Havelock Ellis, ter psihopatolog Forel in psihoanalitik Freud so gotovo obdelali glavni in najtežji del tega znanstveno še ne do dna preiskanega problema. Jedru najbližje pa je došel Stekel,¹ ki ne sprejema končnih zaključkov prvoimenovanih in se tudi v psihoanalizi homoseksualne neuroze oddaljuje od svojega (enostranskega) mojstra Freuda in njegove šole. S. vprašuje: Kako je mogoče smatrati homoseksualca za «zdravo» anomalijo? Ktere

¹ Dr. Wilhelm Stekel: Störungen des Trieb- und Affektlebens (Die parathischen Erkrankungen), II.: Onanie und Homosexualität. (Die homosexuelle Neurose).

dokaze imamo za to «zdravje», in kakšen je kánon «zdravja»? Homoseksualci trde vsi, da so zdravi. Tako delajo vsi, tudi najtežji psihopati. Homoseksualci sami trde v večini, da so normalni, in manj ko petina jih je, ki se bore proti temu abnormalnemu nagonu in ki obsojajo svoje dejstvovanje. H. sam navaja v svoji kazuistiki množico neurotičnih, torej bolezenskih primerov. S. še ni našel homoseksualca, ki bi ne bil neurotik. H. sam razlikuje prirojeno homoseksualnost, ki ni boleсна, in biseksualnost ter pseudohomoseksualnost. Toda v lastnih seksualnih zadevah lažemo vsi, drugim in sebi, ter vtikamo glavo v pesek. Vsi neurotiki ponarejajo sliko svoje bolezní. *Od prirode same* smo vsi ljudje *biseksualni*, heteroseksualci ravnotako, kot homoseksualci. Priroda nas je ustvarila biseksualno, monoseksualnost ni produkt *prirode*, ampak *kulture*. Vsak heteroseksualec je neurotik, ker je v sebi udušil del, namreč homoseksualni del svoje prirode (nravi), in tembolj je neurotik vsak homoseksualec, ki je udušil v sebi heteroseksualni del svoje nravi. To uduševanje je docela psihičen čin, in neuroza, ki je v nas vseh, je večja tam, kjer je labilnost živčnega sistema večja in kjer se vsled tega pervertira heteroseksualnost v novo vzbudivšo se homoseksualnost.

Tudi Bloch je že blizu te resnice. V svojih tezah trdi: «1.) Takozvani nediferencirani stadij spolnega nagona včasih odpade, že pred puberteto se nagon obrne nedvomno k enemu spolu. 2.) Kritična teorija homoseksualnosti mora upoštevati tudi ekstremne slučaje, n. pr. moško homoseksualnost ob polni virilnosti. 3.) Spolovila in zaplodne žleze niso odločilne, ker najdemo homoseksualnost tudi pri povsem normalnih organih. Isto velja za možgane, ki ne uničijo tega nagona vključ heteroseksualnim vplivom. 4.) Mogoč je torej le takšen fiziološki pojav, ki obenem izpreminja nagon subjekta. 5.) Misliti moremo le na kemičen proces, ki vpliva na spolnost in ki nam še ni znan.»

Temu nasproti ugotavlja Stekel: Nikdar se še ni pred puberteto pokazal nedvomni spolni nagon subjekta izključno le k lastnemu spolu. Pa tudi ni le fizis, ki deluje na psiho, marveč vedno je tudi obratno, in sicer zelo odločno. Steklova — in po današnjem stanju psihopatologije in seksualnih znanosti najverjetnejša, — je teorija, ki vsaj izčrpno razloži vse mnogobrojne in mnogolike pojave homoseksualnosti v njih zvezi z vsemi drugimi neurotičnimi, t. j. bolezenskimi pojavi:

Vsi ljudje so izprva biseksualno utemeljeni, brez izjeme. Do pubertete ima normalni človek razločno biseksualno dobo. Heteroseksualec potem uduši svojo homoseksualnost, del svojih homoseksualnih nagonov tudi sublimira v prijateljstvo, nacionalizem, socialno udejstvovanje itd. Ker ne more nikdo svoje homoseksualnosti popolnoma zadušiti, ima vsak človek v sebi dispozicijo k neurozi. Čim jačje je bilo uduševanje, tem večja je neurotična reakcija, ki vodi celo v paranojo. Kjer se pa udušuje heteroseksualnost, se tam razvije homoseksualnost. Pri homoseksualcu deluje uduševana heteroseksualnost kot razpoloženje k neurozi. Čim jačje se heteroseksualnost sublimira, tem bolj izgleda homoseksualec na zunaj sličen normalnemu zdravemu človeku, normalnemu heteroseksualcu.

Za normalnega homoseksualca je pa ta proces sublimiranja težavnejši, ko za normalnega heteroseksualca. Ta tip je zato zelo redek. Točna analiza pokaže vedno tipične neurotične reakcije. Neurotične *reakcije odpora* so strah, sram, stud in sovraštvo. Heteroseksualcu se homoseksualni akti studijo. Ta stud potrjuje afekt negacije. Homoseksualec (moški) občuti isti afekt, stud, pred žensko. Ta stud kaže, da je neurotik. (Ali pa sovraži ženske, kar je zopet le neurotičen afekt.) Kajti *normalni* (neneurotični) homoseksualec (če bi eksistiral), bi moral biti napram ženski ravnodušen. «Zdrav» človek, (ki ni udušil nobenega dela svojega nagona), bi se moral torej biseksualno udeleževati. To je tudi bilo pri Grkih. Zakaj pa njihov vzgled ne velja za nas? O tem kesneje.

Prirojene homoseksualnosti ali heteroseksualnosti ni, prirojena je le biseksualnost. Monoseksualnost je že pot v neurozo, često že neuroza sama.

Ta teorija ni nova (Kiernan, Chevalier, Lombroso, Binet). Nova je njena zveza z neurozo. Vprašanje je: Ali postane homoseksualec neurotik, ker se boji kazni in preganjanja, ali je zato homoseksualen, ker je neurotik?

Kaj je neuroza? *Forel* («Higiena živčevja in duše») definira: Funkcionalna neuroza: Migrena, neuralgije, ishias, «Hexenschuss», boleča nêgibnost, pseudoreumatizem, krči v vekah, prstih, jecljanje, «sv. Vida ples», atetoza, tetanija, astazija-abazija (tresenje, tonični krči v mišičevju, negotovost in vrtoglavosti pri hoji ali če stojiš); funkc. možganska neuroza so tudi: zaprtje, motenja menstruacije, psihična impotenca, seksualne perverzности, moča in cela vrsta drugih funkcionalnih motenj centralnega živčevja, možgan. Traumatične neuroze in psihoze, slične hysterije ali možganski paralizi, izvirajo iz težkih telesnih poškodb (možgan) ali šokov (sunkov) na živčevje.

Stekel pa definira neurozo točneje po bistvu: Neurotičen si, če se ti ni posrečilo premagati svojih *asocialnih* nagonov, ki jih zato, ker so asocialni, smatraš (zavestno ali ne) sam za nemoralne. *Asocialni so pa vsi tisti nagoni, ki jih izključuje človeška družba sama, po stanju svoje kulture.* Zato so neuroze v raznih deželah (in dobah!) različne, kakor je različno ocenjevanje raznih činov. Pa tudi uduševani *kriminalni* nagoni — in teh je legijon! — ustvarjajo neurozo. *Neuroza je posledica borbe med nagonom in zapreko.* Ona nastaja torej na dva načina: Močan nagon skuša vedno iznova priti preko zaprek, ali pa, močna zapreka vedno iznova duši nagon in reducira seksualno zahtevo na minimum. Razpoloženje k neurozi je torej v tesni zvezi z nagonom. Razvoj človeštva (kulture) pa vedno stavi nove zapreke nagonom (ali jih odvaja v predpisane smeri, kakor vodo v kanale), vsak napredek etike ali kulture pomeni novo izgubo (omejitev) nagnonskega življenja. *Zakoni varujejo človeško družbo pred nagoni njenih članov* (kakor kanali in jezi pred poplavo). *Družba trpi vedno le nek minimum nagonov, kar je več, velja kot asocialno.* Smer vodi v udomačenje vsega nagnonskega življenja, v udušenje vsakega «nenavadnega» nagnonskega čina. To je stari boj med nagonom — hrbtnim mozgom in razumom —

možgani. Kam vodi ta razvoj, bi se moglo presoditi le, če bi mogli primerjati živega nagonskega pračloveka s sedanjim človekom kulture. Že danes so mnogi naši nagoni ukročeni. Družbi pa to ne zadostuje, ona skrbi za to, da se ljudje s preveč abnormalnimi nagoni ne plode. Asocialnež propada.

Prirodna sila se pa ne uklanja kulturi. Med obema traja borba, njen rezultat je neuroza. Kompromis med nagonom in zapreko je parafilija, — napačno obrnjeni ljubavni nagon. Neurotik je *atavističen pojav*, reprezentant nekdanjega, sedaj že izumrlega tipa človeštva. Ono borbo, ki jo ima večina človeštva (kot skupina) že za seboj, mora izvajati ta individij (ali ta manjšina individijev) sama. To je ontogeneza kulture. Tudi kadar hoče kultura ustvariti kaj velikega, seže v rezervoar prošlosti in jo obudi. Vsi takšni reprezentanti prošlosti se odlikujejo po jakem nagonem življenju, ki je lasten celi skupini neurotikov, ženijev in zločincev. Ta «nadčlovek» z nadmočnimi nagoni je v resnici «podčlovek» («pračlovek», nižja vrsta), in ima tri pota v sedanjosti: Ali sublimira svoje nagone (razbijanja, kriminalnosti, asocialnega dejstvovanja) in ustvarja (kot ženijalen pesnik, slikar, prerok, prevratnež, iznajditelj, bogoiskalec), ali sledi svojim nagonom (zločinec) ali pa se mu sublimiranje posreči le deloma, in on postane neurotik.

Lombrosova teorija rediviva, v kolikor je obstala v poznejši znanosti! Homoseksualec je v prvi vrsti atavistična pojava, njegovi nagoni se ne skladajo z današnjo kulturo, po prvotno biseksualnem razpoloženju je pa «normalnemu» človeku bližji, ko današnji sin kulture, reprezentant svoje — naše — dobe. Neurotik je zato često pred svojim časom, on nadkompenzira svoj atavizem, je «velik», «ženijalen». Prebogato nagonsko življenje kažejo i neurotik i umetnik (ustvaritelj) i zločinec. Zadnji počinja *svoje* zločine, umetnik jih pa preživi, v svojih delih. Hebbel pravi: «Shakespeare zato ni moril, ker mu je bilo dano ustvariti toliko morilcev v svojih delih».

Pri neurotikih, umetnikih in zločincih se torej kaže spolno nagonsko življenje posebno rano? Da, zares! Za umetnike to vemo, za zločince je njih nagonsko spolno življenje tipično, in pri neurotikih nam analiza pokaže isti pojav. Zgodnja seksualna dozorelost nastopa res tudi pri vseh homoseksualcih abnormno zgodaj in abnormno jako.

Človek z abnormno močnim spolnim nagonom pričinja — vsled vzgoje — že rano obdajati svoj nagon z zaprekami. Zgodnji nagon in njega pojavi pa trčijo ob te zapreke. Vname se boj. Proces uduševanja in sublimiranja nagona pričinja pri teh ljudeh prej, ko pri «neatavističnih, normalnih». Iz ktereakoli vzroka — zunanjega, — se pa heteroseksualna komponenta bolj ali manj duši (uduši) in homoseksualna se uveljavi bolj ali manj močno. Stud, sovraštvo, strah (potom vzgoje itd.) ne puste heteroseksualni strani nagona, da se razvije. Homoseksualnost se torej razvije iz biseksualnosti vsled (individualno, v rodolini, socialno ali kakor sicer) podanega posebnega usmerjenja ali zaprečavanja.

Homoseksualnost je lahko latentna, maskirana, ona pa nadomešča tudi druge afekte, kriminelne, ali resnično perverzne (sadizem), ali je

posledjca konkretnobolne duševnosti (satiriazis, nimfomanije, *askeze*, alkoholizma, *dednosti*, incesta, *infekcij*, *paranojičnega* stanja, *epilepsije*, *kriminalnosti*). *Neuroza*, ki vodi homoseksualnost v dejstvovanje, more biti posledica *raznih* najglobljih in — najopasnejših vzrokov.

Homoseksualec torej *ni nikdar* istovreden z «normalnim» heteroseksualcem. Po vzroku, iz kterega izvira njegova neuroza in ž njo njegova homoseksualnost, se pojavljajo spremljajoči znaki močnega njegovega nagonskega življenja: Poleg sile, ustvarjajoče ali organizatorne moči, prekratne energije, nosi ta neurotik tudi močno izražene negativne lastnosti, nagnenja k duševni slabotnosti, nesamostojnosti, k moral insanity; k sadizmu, incestu; h krutosti, zahrbtnosti, maščevalnosti, izraziti lažnivosti, razdražljivosti, sumničavosti, nestalnosti, fantastičnosti, gospostvaželjnosti. Te lastnosti so neprimerno jače, ko pri «normalnem» človeku, kajti ves homoseksualec neprestano trpi na motnjah vsega svojega nagonskega in afektnega življenja.

Velikih, ženijalnih homoseksualcev nam zgodovina našteva nekaj stotin. Za druge, — in teh je 6 % celokupnega človeštva vseh dob, — nam pa pravi, da so bili, da so sledili svojim nagonom, da so delovali po svojih lastnostih, (kakor sicer tudi ženiji s temi negativnimi lastnostmi), da so se pojavljali v psihotičnih dobah močnejše in aktivneje, da pa so bili v teh dobah tudi močnejše in aktivneje preganjani. Vloga homoseksualcev v ruski revoluciji je velika, zlasti v slabi, krvavi strani te revolucije. In v vseh dobah so homoseksualci goreli na grmadah, kakor tudi «čarovniki in čaravnice», njih bratje in sotrpini po bistvu svojega boleznega razpoloženja.

Nekaj generacij je pomrlo, kar ne sežigamo več čarovnic. Za neurotične, (t. j. bolne) homoseksualce imamo še kazenske paragrafe, dasi bi socialni paragrafi zadostovali in — več koristili.

Naša doba ni več aristokratska, nesocialna (= grška), marveč je židovska, socialna, demokratska (= krščanstvo). V njej ne ljubimo ničesar, kar je nad povprečnostjo. Ženiji so nam tuji. Mrzimo jih, ker so nad povprečnostjo, in priznavamo, ker so koristni. Škodljivci pa — mrzimo jih, ker so asocialni, ker nas spravljajo iz ravnotežja, v nevarnost. Homoseksualnost manjšine šestih odstotkov je večini 94 % antipatična ne le zato, ker je manjšina, abnormiteta, ampak tudi zato, ker je velik del homoseksualcev nevaren, ne moralno, ampak socialno, s tem, da deluje med nami s svojimi atavističnimi, *apolitičnimi* (= asocialnimi) nagoni in lastnostmi. Humanitarnost mora tu vplivati korektivno. Neurotik ne sme biti več kaznovan, pač pa mora ostati socialno izoliran, in to v najlažji obliki: Depolitizacije.

Prva zahteva (znanosti in humanitarnosti) je: Odprava § 129. b. in 206. k. z.

Druga zahteva (obrambe kulture) je:

Zakon kaznuj resnične perverzности (iz pokvarjenosti, sodomijo [skotološtvo]), dalje nasilje (stuprum), nečistost v analogiji, kakor se kaznuje v heteroseksualnem občevanju, dalje zlorabe, krvoskrunstvo, javno pohujšanje itd. kakor doslej, ter uvedi zaščitno starost za moški

spol (18. leto), ne kaznuj pa neurotikov, t. j. homoseksualcev, za homoseksualno dejstvanje v zgorajšnjih mejah.

Ob sedanji reviziji kazenskega zakonika v Jugoslaviji imamo priliko za to potrebno reformo kazenskega prava.

Tretja zahteva (samoobrambe družbe proti asocialnim činom in lastnostim atavističnih individijev) pa je:

Da ne uživajo (notorični) homoseksualci vseh državljskih časti, ampak da sicer nekaznovani vendar *ne smejo* — z ozirom na preteče opasnosti svojega značaja (vkljub absolutno visokemu, relativno pa nizkemu številu ženijev) — *vršiti javnih zadev*. Kakor jih niso Grki dopuščali k gerontstvu, sodstvu, svečeništvu, poslanstvu in drugim funkcijam *της πολιτικης*, tako naj se jim tudi pri nas zabrani dostop do mest, kjer spravlja njih *moteno nagonsko in afektno življenje* (ter iz tega sledeče socialne lastnosti) *javne interese v nevarnost*: Na mestih javnega zaupanja.

Demokracija ne prenaša atavizmov, ne trpi manjšin, ne ljubi ženijev, ona je sicer humanitarna, toda odklanja, da bi moteni nagoni neurotikov smeli «turbare circulos». Zato sega humanitarnost pač do kazenskega, ne pa do političnega družabnega zakona. Najsvetejše je poprečnost.

*

Od časa do časa razsvetljujejo nenadni procesi psiho mase in stanje takozvane morale.

Ptujski proces, slovenski naslednik pravde Aishines contra Timarhos, se je vršil ob splošnem nepoznanju bistva homoseksualnosti. Pokazal je pa, da se naš slučaj čudovito sklada s teoretično analizo.

Proces je dalje pokazal, da imajo homoseksualci tudi v Sloveniji iste skrite sovražnike, kakor n. pr. v Berlinu, Londonu ali Tokiju. Tudi oni so žrtev izsiljevanja in šanterstva. V slovenskem slučaju je pa to šanterstvo posebno izrazito in tvori celo posebno varianto te vrste parazitizma na homoseksualcu: Za homoseksualnega neurotika, nosilca lepe kopice iznad- in izpodpopprečnih lastnosti, se je postavila cela stranka, ki ga izrablja zase in se opira na spretno izkoriščanje teh lastnosti! Šanterji se tu ne zadovolje s tem, da bi šli, kakor običajno, proti svoji žrtvi in jo molzli; oni vzemo svojo žrtev za roko, jo vodijo, podpihujejo njene nagone, izrabljajo nje lastnosti in jo tako izkoriščajo v imenu morale, države in drugih gesel, in to mnogo uspešneje, mnogo intenzivneje in — sigurneje.

Proces je torej pokazal, da smo v Sloveniji lepo napredovali.

Drugi proces — ljubljanski — pa je pokazal zopet enkrat že znano sliko naše takozvane «morale na deželi» in vloge župnišča.

Oba procesa sta pokazala, da nimamo pogumnega pravnika, svečenika ali starejšega zdravnika, ki bi se bil oglasil v zadevi in povedal, za kaj gre.

Oglasil se je pač velespoštovani kolega in dekan medicinske fakultete. Toda njegova diagnoza ni bila prava, njegova izvajanja so bila zato dobrodošla podpora šanterjem, in njegov glas je storil, da naše uho tem določneje občuti gluhi molk.

Listek.

ALOJZ GRADNIK:

Iz cikla: Tolminski punt.¹

Smrt Ivana Gradnika.

*Hrup in gneča. Glava je pri glavi.
Solnce žge. Orožje se leskeče.
Mušketirji gledajo preteče.
Molk. Še enkrat sodba se objavi.*

*Ivan Gradnik stopi in pozdravi
zadnjikrat tovariša iz ječe
in s pogledom išče: sredi gneče
najde jo in vidi: jok jo davi.*

*In zravna se ves in strašen reče:
«Rajše v smrt ko pod teh tujcev pete!»
Klekne, moli in podobe svete*

*se dotakne z usli. Šepne: «Amen!»
Meč zažvižga. Krik. Ženska priteče
in kraj odra pade kakor kamen.*

Kje je vaš grob?...

*Kje je vaš grob in kje so pokopáni
ostanki tužni vaših udov strtih
od klešč in meča. So v cvetocih vrtilih?
So skriti morda v tihem samostani?*

*So-li izključevali jih gladni vrani?
So v ruševinah naših hiš podrtih?
So v naših travnikov zelenih prtih?
So belim ribam v Soči bili dani?*

¹ Tolminski punt je bil leta 1714. Načelnik punta Ivan Gradnik in šest njegovih tovarišev so bili obglavljeni in razčetrteni. Posamezne njih ude so obesili pri Solkanu, v Panovcu in v Grójni. (Glej Zgod. Tolminskega S. Rutarja.)

O, saj ste davno zopet se vrnil!
Prečestokrat že srečal vas trpine
ob vznožju Krna sem in Matajura.

Ah, niste našli še mirú v gomili!
Odprle so se stare bolečine
in zopet čakajo, kdaj pride ura.

Pregled.

Socialna politika.

NAŠA SOCIALNOPOLITIČNA ZAKONODAJA.

Ministrstvo za socialno politiko je položilo trden temelj socialni zakonodaji. Predložilo je po čl. 130. ustave zakonodajnemu odboru v sklepanje sistematičen zbornik zakonskih načrtov, ki naj bi tvorili za prihodnja desetletja smernice naše socialne politike. Zbornik zakonskih načrtov bazira na dosedanjih zakonih in uredbah, ki so veljali bodisi v vsej kraljevini, bodisi v posameznih njenih pokrajinah. Po radikalni reviziji in izpopolnitvi dosedanjih zakonskih predpisov pomeni predloženi zbornik dejansko uredbo nove socialne zakonodaje.

V okviru tega kratkega referata se moremo ozirati le na najvažnejše zakonske osnutke. Najdalekosežnejši je predlog o uredbi zavarovanja za slučaj bolezni, onemoglosti in starosti. Pretežni del pokrajin naše kraljevine teh socialnih institucij sploh ne pozna. V Sloveniji smo dosedaj imeli zavarovanje le za slučaj bolezni in nezgode. Zavarovanje za bolezen, onemoglost in starost je predvideno kot obvezno malone za vse ročne in duševne delavce. Za poljske delavce in nekatere vrste nestalnih dinarjev še ni oblikovano. Zavarovanje naj nudi zavarovancu rento za starost nad 70 let, v prejšnjih letih rento za slučaj onemoglosti. Ob smrti se izplača pogrebna, vdovi vdovska renta za dobo treh let, deci pa vzgojnina do 16 let. Država prispeva k vzdrževanju zavarovalnih zavodov (katerih osrednji urad bočasno v Zagrebu, okrožni uradi pa v večjih mestih države) let-

no en milijon dinarjev. Prispevki delavcev in delodajalcev, ki so po višini enaki, znašajo skupaj 3% pri zavarovanju zaračunljive mezde.

Zakonski načrt zavarovanja za slučaj bolezni, onemoglosti in starosti je za bodočnost našega naroda in države epohalnega pomena. Minister za socialno politiko je z njim obračunal s starim «manšestrskim» liberalizmom in vstvaril jugoslovanski družbi enega glavnih pogojev za demokratičen razvoj naroda v smeri socialne pravičnosti. S tem zakonom stopa tudi Jugoslavija med moderne in kulturne države s socialnim smislom.

Zakonski načrt o zaščiti delavstva pomeni unificiranje vseh dosedanjih zakonov, uredb in naredeb z zakonodajno silo. Za podlago so mu zlasti služili: zakon o radnjama prejšnje kraljevine Srbije, uredba o osemurnem delavniku, sklep mednarodnega biroja dela na konferenci v Washingtonu, uredba o inšpekciji rada, uredba o delavskih zbornicah, uredba o posredovalnicah za delo in uredba o delavskih zaupnikih.

V obrazloženju k zakonski osnovi o zaščiti delavstva izvaja minister za socialno politiko, da so se vsi omenjeni zakonski predpisi pridržali v glavni osnovi in so izmenjani le v toliko, v kolikor jih je treba prilagoditi stvarnim potrebam zemlje. Z vidika ekonomskih, socialnih in višjih političnih razlogov meni minister za socialno politiko, da naj bi jih sprejel zakonodajni odbor čimprej in kar najbolj brez izprememb. Ta zakonski načrt je že pasiral odsek zakonodajnega odbora brez znatnejših korektur. Treba bo pa dolgo vrsto naporena in smotrenega dela, preden bodo določila tega zakonskega na-

črta v vseh delih naše države uspela do realizacije. Ko se to posreči, bo naš delavec — od države krepko zaščiten pred vsakim izkoriščanjem — samozavesten, drugim slojen enakovreden in odličen član jugoslovanske družbe.

Da se vsestransko temeljito reši invalidsko vprašanje, je izdelalo ministrstvo za socialno politiko obširen in resnično moderen načrt popolnega invalidskega zakona. Pretresa ga sedaj širša komisija zastopnikov vseh prizadetih ministrstev z namenom, da ga čimprej pripravi za sklepanje v skupščini. Da bi se neodložljivo reševanje med tem ne zavleklo, je predložilo ministrstvo za socialno politiko zakonodajnemu odboru *zakonski načrt o začasnih pomoči invalidom in rodbinam padlih vojnikov*. Ta unificirana zakonska osnova bazira v glavnem na uredbi z dne 14. februarja 1920. Najvažnejše izmene dosedanjih določb v tej zakonski predlogi se tičejo reguliranja penzij za možstvo in častnike, za katere je v Srbiji in Črni gori v veljavi zakon od 8. julija 1878., v ostalih pokrajinah za avstrijski zakon od 27. decembra 1875. leta. Znatno izpremembo pomenijo določila, ki dopuščajo v bodoče penzije tudi za starše in mladoletne brate in sestre padlih, ako sam ni zapustil vdove in siročadi.

V zakonskem načrtu o *«Javni pomoči»* je izražena odločna namera, postaviti poleg pomoči dobrega srca javno pomoč znanstvenega spoznanja in prepričanja. Vsa dobrodelnost se mora podvreči nadzorstvu države, da se prepreči zloraba na tem polju ter porabi darovana sredstva za plemenite namene. Z zakonom in pravilniki se bo opredelila glede javne pomoči dolžnost in naloga države, pokrajinskih, sreskih in občinskih zastopov, a tudi onih faktorjev, ki so poklicani s prostovoljnimi prizadevanjem v dobrodelnosti odpravljati socialno zlo tam, kjer se ga z zakonom odpraviti ne dá.

Zakonski načrt o *«Javni pomoči»* obsega več zakonskih delov, ki tvorijo pravzaprav vsak zase zakonski načrt. O dobrodelnosti kot taki ima prvi del splošnih odredb določila, ki se tičejo nadzorstva nad humanimi organizacijami ter pobiranjem milodarov. Prehodnega značaja sta ona dva dela zakonskega načrta, ki ure-

jata bedno stanje prebivalstva za slučaj pomanjkanja prehrane in pomanjkanja stanovanj. Njih jedro je znano že iz dosedanjih naredeb. Kot nova stalna institucija se uvaja za slučaj prehranske krize po srbskem vzorcu sistem takozvanih *«občinskih košev»*, ki jih je mogoče v industrijskih krajih in mestih nadcmestiti s posebno davščino. Na novo se predlaga tudi načrt o pospeševanju zidanja malih zgradb, v katero svrhu se osnuje *«fond za podizanje malih stanova»*, občinam pa se dajejo obsežne pravice in se jim nakladajo v pospeševanju gradbene podjetnosti tudi zelo težke dolžnosti.

Četrty del zakonskega načrta o *«Javni pomoči»* ščiti deco in mladež sploh, zlasti ono brez roditeljev. Državna skrb za mladino se prične že v dobi nosečnosti in traja do polnoletnosti. Za nenormalno deco traja skrbstvo izjemoma tudi še pozneje. Za načelo velja, da ostaja deca prvenstveno pri roditeljih. V zavodih in zavetiščih se sme namesčati praviloma le nenormalna deca. Zakonski načrt predvideva tudi posebno otroško policijo, ki jo tvorijo organi pokrajinskih, okrožnih in krajevnih zaščit dece in mladeži s sodelovanjem predstavnikov dobredelnih organizacij in prijateljev dece sploh.

Za uboge, stare in onemogle, ki z lastnimi sredstvi ne morejo živeti, niti nimajo nikogar, ki bi zanje skrbel, dolžne so jih vzdrževati na občinske stroške občine, v katere so pristojni. V to svrhu morajo občine postaviti v proračun potrebne kredite. V kolikor bi občine in njim nadrejene samoupravne edinice ne mogle iz lastnih sredstev preskrbovati lastnih sirot, jih prevzame ministrstvo socialne politike na breme svojega budžeta.

V zborniku socialne zakonodaje najdemo še zakonski načrt o izseljeništvu in o dobrovoljcih, katere dva načrta sta predložena zakonodajnemu odboru brez histvenih izprememb dosedanjih zakonskih predpisov.

Zelo obširen je končno v zborniku *zakonski načrt o organizaciji državne statistike*. Ustanovi se v ta namen pod nadzorstvom ministra socialne politike sicer popolnoma neodvisen zavod, v katerem se bodo po principih moderne znanosti osredotočevale vse panoge statistike. Ta zakonski

načrt sicer ne spada direktno v socialno zakonodajo, četudi si je šele na podlagi statistike mogoče misliti sistematično in sigurno socialno delo. Tudi z ekonomskega in znanstvenega stališča je izrednega pomena, da se vstvarjajo z novim zakonskim načrtom o organizaciji državne statistike bitni predpogoji za napredek v državi.

Ne varamo se, ako trdimo, da bo zakonodajni odbor s sprejetjem zbornika socialnopolitične zakonodaje, ki mu ga je predložil v sklepanje in odobrenje minister za socialno politiko dr. Vekoslav Kukovec, dokončal veliko delo, na katero smo Jugoslovani lahko ponosni.

Adolf Ribnikar.

Filozofija.

MASARYK O ANTROPOMORFIZMU IN BOLJŠEVIZMU.

Urednik «Prager Presse» je imel priliko, da stavi predsedniku češkoslovaške republike nekaj vprašanj o ruskem boljševizmu glede njegovih administrativnih in temeljnih problemov. Predsednik Masaryk se je sledeče izrazil o temeljnih političnega antropomorfizma:

V Moskvi se na javnem prostoru blišči napis, da je religija za narod morfij. To je drugi nazor za proučevanje religije; prvega je dal Rusom Bakunin, ki je nazval cerkev nebeško žganjarnico, a žganjarnico nebeško cerkev. Bakunin je populariziral Feuerbachovo teorijo, a Feuerbach je zopet formuliral in deloma nadomestil ono, kar so pred njim učili že stari filozofi, da ima religija svoj izvor v antropomorfizmu; da si namreč ljudje predstavljajo bogove v človeški obliki po svoji lastni človeški, oziroma nečloveški naravi. Za boljševike je ta nauk resumiral Buharin v svojem abecedniku boljševizma.

Ne bom se spuščal v filozofsko proučevanje tega problema. To je najvažnejši problem novega veka, v čigar zvezi so imena Kanta in Hume-a, more li človek in do katere meje si more in sme ustvariti nazore o onem, kar leži izven njegovih čutov in izkustev. Tu ne gre torej le za religiozno pojmovanje.

Ta takozvani antropomorfizem ne nahajamo samo v okviru religioznih pojmov, ampak tudi na političnem in socialnem področju. Morda bi celo to

zadevo predočil na znani anekdoti: Kmeti so se razgovarjali, kaj bi storil vsak izmed njih, če bi postal kralj; sosedov Janez je rešil prepis s kategorično izjavo, da bi on ves božji dan stal na kupu gnoja in pokal z bičem. Izreden primer takega janezovskega antropomorfizma nam nudi ruski boljševizem. Primere političnega in socialnega antropomorfizma pa nam ni treba iskati v Rusiji — vsak dan jih gledamo s svojimi očmi doma. Problem socializma je v splošnem problem socialnega programa. Kako da se izognemo zgoraj navedenemu Janezovemu naziranju? Nemška socialna demokracija je naglasila v svojem programu v Gorlicah velike uspehe človeške kulture napram eventualni katastrofi. Človečanska kultura — to so najmerodajnejši znanstveni in filozofski rezultati, umetniške in moralne vrednote in ideal družabnega reda; človečanska kultura je plod najindividualnejšega skupnega dela vseh narodov in njihovih najboljših ljudi. Ako bi se imelo stvoriti idealno stanje bodočega družabnega reda, ki bi odgovarjal sodobni človečanski kulturi, a ne nazorom Janeza, tedaj je treba ta ideal in njegove različne elemente črpati iz izkustva vseh vekov. To znači, da morajo ljudje stati na višini človečanske kulture, koncipirati in proizvesti ta ideal bodočega družabnega reda.

Marx je povsem pravilno naglasil potrebo znanstvenega socializma, ter se je zato marljivo posvetil študiju zgodovine in gospodarskega in socialnega razvoja. Po Marxu so vedno in povsod na novo reševali probleme socialne reforme. Svetovna vojna je dala ruskim marksistom priliko, da si uresničijo svoje ideale, ki so jih smatrali za čisto marksistične. Ta poskus ni uspel in ne more uspeti, ker ruski boljševiki ne stoje na višini človečanske kulture — oni so zašli v svoj sirovi antropomorfizem. Ves problem političnega antropomorfizma se ne more obdelati v enem samem članku. Moderno mišljenje, mišljenje izza francoske revolucije je socialno in historično. Svetovna vojna in revolucija še povečavajo to socialno in historično mišljenje. To mišljenje se koncentriira in doseže svoj višek v stvarjanju socialnega ideala, idealne ureditve bodočega družabnega reda. Gre za to, da

konceptija socialnega ideala stoji resnično na višini socialne in historične znanosti in filozofije ter na moralni znanosti in filozofski kulturi. Da se izrazim po šolsko, tu gre za konstituiranje kritike socialnega in historičnega mišljenja. Besedo kritika je ume- ti naravno v smislu, da se nadomesti Kantova kritika zdravega razuma.

Praktično — politično — gre za ustvaritev nove moderne avtoritete, ki bi socialne reforme proizvedla na višini človečanske kulture. Primitiven človek ni demokratičen, ampak monarhist ali točneje rečeno absolutist. Njegov ideal bodočnosti, da poka z bičem, ne izvira samo iz njegove averzije napram delu in iz njegovih absolutističnih nagnjenj, on rabi bič ne samo za svoje konje, ampak tudi za svoje domače tovariše...

Uvod v filozofijo. Napisal dr. France Veber. Založila Tiskovna zadruga v Ljubljani. Cena 72 K.

Filozofija dandanes raste v svoji vrednosti in veljavnosti. V svoji knjigi «Savremena filozofija» (1919—1920) pravi Dvorniković po vsej pravici: «... Samo onaj je narod doista imao i potpuno dosegao svoju kulturu, koji je i filozofiji prinio svoj dio.» In kmalu nato dostavlja: «U filozofiji smo okasnili, jako okasnili!» Slovenci smo imeli dosedaj bore malo filozofskih del, zlasti še uvodnih del. Leta 1887. je spisal tak «Uvod v modroslovje» dr. Fr. Lampé in leta 1898. je isti pisatelj izdal «Cvetje s polja modroslovja». Bolje je pri Hrvatih, pri katerih najdemo sledeča «manjša in prigodna» uvodna dela: Petrović Boško, Osnovni problemi filozofije ili uvod u filozofiju (1903), Pačel V., Filozofijska propedeutika (1868), Dvorniković Vl., Što je to filozofija? (1914), Matičević Stj., Počeci filozofije (1919). Poleg tega imajo Hrvati še Jelašičev prevod nemškega uvoda v filozofijo od Jeruzalema. Srbi nikakor ne zaostajajo: Шевич М. Увод у филозофију за средње школе (1893), Вујин, Положај и задатак филозофије (1879), Костић Лаза, Основно начело. Критички увод у општу филозофију (1884). To bi bila vsa naša uvodna filozofska literatura, kakor jo navaja Dvorniković v «Savremeni filozofiji»!

A pri nas se svita in dela se dan tudi na filozofskem poprišču. Srb

Petronijević Branislav uživa svetovno slavo; saj je njegovo ontologijo (metafiziko), izdano v nemškem jeziku v Heidelbergu 1904—1912, ocenil sam prvak francoskih filozofov Couturat. Ze večkrat imenovani Hrvat Dvorniković si je tudi pri Nemcih postavil časten spomin. In Slovenec dr. France Veber, ki nam je pred kratkim napisal «Uvod v filozofijo», bi s svojim delom, če bi izšlo v kakem svetovnem jeziku, vzbudil občno pozornost. Glavuo, a temeljno vprašanje, ki ga Veber obravnava, je: Kaj je filozofija? Pojem filozofije hoče točno opredeliti. To je težavna naloga, ker pojem filozofije, kakor nas more zgodovina filozofije poučiti, kaže ves zamotan razvoj za seboj, da celo, kakor trdi dunajski filozof Einhorn; je njega bistvo, brezmejna izpremenljivost, slična Proteju. Zato so razni filozofski misleci, kakor Windelband, Joël, Dilthey, Külpe, Simmel, Wundt, sploh obupali nad vsako definicijo filozofije, bodisi da je ali pretesna ali preohlapna. In vendar se kljub temu vsak novi «Uvod» v filozofijo bavi znova s tem vprašanjem. Tako tudi Veber. Na str. 325. šele definira filozofijo kot «znanost o duševnosti kot taki in o vseh neduševnih predmetih, ki se tudi kot taki ne dajo raziskovati brez preiskovanja duševnosti kot take». Iz te definicije izhaja, da smatra Veber filozofijo kot čisto znanost, kot golo teorijo, ki tvori genus proximum definicije. In differentia specifica, o kateri Külpe n. pr. trdi, da se sploh ne da «določiti, ker predmeti, s katerimi ima filozofija opravka, nikakor niso docela osobito različni od onih, katere posamezne vede obravnavajo, in oblika ali metoda pa se ravno tako naravnost malo razlikuje od one, ki jo najdemo v ostalih vedah», je torej Vebru duševni in vsi neduševni predmeti kot taki itd. Nemški filozof Windelband pravi na kratko: «Ni predmeta, ki bi ne spadal v filozofijo in zopet ni predmeta, ki bi ga filozofija ne izključevala iz svojega območja». Koliko je torej resnice na tem: filozofija je znanost, teorija poleg drugih teorij ali znanosti, samostojna ali avtonomna, ne «kraljica vseh ved», a tudi ne «dekla», zaslužnjena ostalim vedam, ampak enakovredna sestra drugim vedam. Veber imenuje znanost na str. 17. «neko urejeno razmišljanje» v svrhu

spoznavanja določenega predmeta, podobno jo pojmuje tudi v drugih, po raznih naših časopisih raztresenih člankih. Že besedica «neko» nam kaže, da Veber smatra ta stavek zgolj za nadomestilo prave definicije. Prava definicija nam poda bistvo pojma ali stvari, ki jo hočemo definirati. V čem torej obstoja bistvo znanosti? Vprašanje je istovetno z vprašanjem: Kaj hoče znanost, kaj je njen cilj ali naloga? Resnično spoznanje edino more biti le njen cilj ali naloga, dasi ga vsakokrat ne doseže ter se more zadovoljiti le s trditvami večje ali manjše verjetnosti, da celo zgolj nerešenimi vprašanji, ki se tem bolj mpože, čim bolj znanost napreduje. Te trditve, ta vprašanja pa niso osamljena brez skupnih vezi, slučajno skupaj skrpana, ampak v organični celoti jih drži skupaj — predmet, oziroma skupina stvarno sorodnih in sovisnih predmetov, o katerem, oziroma o katerih znanost razpravlja. A tudi to še ne zadostuje. Te trditve ali sodbe z vsemi problemi vred so po gotovem načrtu urejene, so metodično sklopljene, kateri načrt pa mora v bistvu predmeta biti zapopaden, se mora s predmetom primerno skladati. Predmetu torej odgovarja prava metoda. Končno morajo biti vse trditve in vprašanja prilično zasigurana, njih resničnost pristojno podprta, ker brez pravega utemeljevanja bi bila gola zmes ali zbirka resnic slična zbirki matematičnih obrazcev ali formul. Vsako utemeljevanje se opira, ker se ne more izgubiti v neskončnosti, na določene precesne ali aksiome, ki ne rabijo nadaljnega utemeljevanja, bodisi ker so nam neposredno uvidni, ali za spoznanje nujni, ali neposredno zaznatni. Če posnamemo, lahko po E. Becherju rečemo: Znanost je predmetno urejena zveza sodeb in vprašanj v svrhu spoznavanja z vsem k predmetu, oziroma skupini stvarno sovisnih predmetov spadajočimi utemeljevanji. Predmet, oziroma skupina predmetov, metoda in spoznavne podlage so elementi, tri važne strani ali momenti vsake znanosti, torej tudi filozofije. Imenovana definicija nam lahko služi za preizkusni kamen Veberjevega glavnega problema in njegove definicije za filozofijo. Veber natančno analizira našo duševnost iz Kartezijevega stališča «cogito, ergo

sum» (mislim, zato sem), kar primerno razširi v predstavljam, mislim, čustvujem, stremim, torej so predstave, misli, čustva in stremjenja. Tem četrterovrstnim duševnim elementom odgovarjajo zopet vzporedni četrterovrstni nepsihični predmeti: osnove, dejstva in najstva na podlagi predočevalnega razmerja med doživljaji in njegovimi predmeti. Pripomnim pa, da rabi Veber pojem «predmet» v najširšem zmyslu noetike: Vse je predmet, karkoli nam naši doživljaji predočujejo, ne pa kakor je bilo običajno dosedaj: vse, kar *spoznavamo*, oziroma kar *hočemo spoznati*, je predmet. Oprl se je Veber pri tem na psihologijo Brentana, katera trdi, da ima vsa naša duševnost lastnost, se na ta ali oni predmet nanašati ali kakor Veber pravi, duševnost, oziroma njeni doživljaji *predočujejo* predmete. Težavo delajo pri tem le občutki, katere priznanj psihologi ne smatrajo za intencionalne doživljaje. Brentano († 1917.) torej ne govori o barvah, ampak le o videnju barv ter barve prisodi prirodoslovju kot njihov predmet, a prirodoslovje jih zopet zavrača in dodeljuje psihologiji. Z Brentanom v tesni zvezi je Meinong († 1920) in njegova šola, h kateri spada tudi naš Veber. Ta graška, oziroma «avstrijska» šola strogo loči vsebino doživljaja od predmeta ter vsebino odkazuje psihologiji, predmet pa prirodoslovju. Psihologi Elsenhans, Messer, posebno še Geysler odločno odklanjajo tako pojmovanje predmeta pod nazivom transcendentilizem ali absolutizem, oziroma logičizem. Veber pa loči med duševnim in neduševnim svetom ter smatra zadnjega za daleko obsežnejšega kot je zunanji fenomenalni, oziroma fizikalni svet. V neduševnem svet razvršča štiri vrste splošnih predmetov: osnove, dejstva, vrednote in najstva kot predočevance štirih vrst naših doživljajev. Le osnove najnižjega in nižjega reda odmerja Veber prirodoslovno-matematičnim in kulturnim vedam in še te le v toliko, kolikor njih raziskovanje nikakor ne zahteva raziskovanja duševnosti. Preostanejo torej za filozofijo sledeči predmeti: vsa duševnost, ki jo obravnava psihologija, vsa dejstva, vrednote in najstva brez izjeme, osnove pa le v toliko, kolikor njih raziskovanje zahteva raziskovanje duševnosti. Teh petero predmetov

tvori v resnici skupino sorodnih, med seboj sovisnih predmetov, ker duševnost jih notranje veže med seboj. Le mimogrede omenim, da Veber odločno odklanja na ta način ono strujo v psihologiji, ki je hotela to vedo kot izkustveno priklopiti k prirodoslovju vsled analognih metod in da mora v Vebrovi filozofiji imeti potemtakem psihologija neko centralno vlogo, podobno kakor ji prisodi psihologizem, n. pr. pri Martyju ali pa Eisenmeierju. Ali se bo Veber mogel izogniti psihologizmu, ki ga izvestno zametava, bodo šele pokazala njegova poznejša dela. Ali Vebera zadene očitek transcendentizma, pač more čitatelj posneti iz njegovega stavka na str. 320., da naši doživljaji predpostavljajo omenjene neduševne predmete «brez ozira na njih, transcendentno objektivnost». Če se sedaj povrnemo k prej omenjeni definiciji Becherja glede vsakega znanstva, moramo pritruditi, da je Vebrova definicija v skladu z Becherjevo vsaj toliko, kolikor zadeva predmet filozofije, glede metode in spoznavnih podlag, ki tudi spadajo k bistvu vsake vede, pa jih sicer izrecno ne omenja, dasi jih lahko krije beseda «raziskovati» iz posebnega vidika sub rosa. Omenja pa na str. 35. in nadalje metodo v filozofiji, kjer se ostro obrača proti onim (n. pr. Bergsonu), ki jim je vsa filozofija le — metoda. Tam tudi omenja, da je cilj znanosti «neka več ali manj ostra določitev predmeta», s čimer so zapopadena vsa utemeljevanja o vsaki znanosti na podlagi aksiomov. Na str. 326. pa še posebej poudarja samostojnost filozofije kot znanosti poleg drugih znanosti. Razvidno je, da je Vebru filozofija v prvi vrsti teorija, (glej n. pr. str. 31.!) in šele v drugi vrsti praktična znanost, kar faktični razvoj filozofije potrjuje, če se le spomnimo n. pr. Pitagorejcev, stoične šole, «prevrednočevalca vseh vrednot» Nietzscheja itd. K definiciji filozofije spada pravzaprav tudi njena razvrstitev, oziroma tudi njeno stališče v skupini ved. Jasno je, da je Vebru filozofija nekaka vesoljna (univerzalna) veda, saj obravnava iz gotovega vidika ves duševni neduševni svet. Potemtakem pa je filozofija zopet vstala kot «kraljica» vseh ved, dasi to misel Veber zavrača. Drugo je, kam spraviti filozofijo v skupino ved, katero

mesto ji prisoditi? Že večkrat imenovani E. Becher je v svojem najnovjšem delu «Naturwissenschaften und Geisteswissenschaften» v subtilnem razpravljanju prišel do zaključka, da odgovarja sestavljenemu bistvu znanosti iz treh elementov, ki so predmet, metoda in spoznavne podlage, le sledeča razvrstitev ved v realne in idealne (formalne) vede. Realne vede pa zopet razpadejo v prirodoslovne in duhovne, duhovne pa se delé v psihologijo in kulturne vede. Že zaradi psihologije bi na prvi pogled dodelili celo filozofijo k duhovnim vedam, a nam metafizika, o kateri Veber v začetku knjige govori s pristavkom «morda», pozneje pa ga izpušča, dela ovire. S tem, da Veber priznava metafiziko, sicer izprva boječe, se bo moral lotiti silno težavne naloge, zediniti oba nasprotna pola v filozofiji: Teoretsko filozofijo, kakor jo pojmuje n. pr. novokantovstvo s svojimi izrastki, in pa življensko filozofijo n. pr. v zmislu Bergsona. Veber sicer Bergsonovo intuicijo zametava, a je s Husserlovo fenomenologijo ali bistvogledjem skoroda eno in isto. Becher metafiziko vsled njene naperjenosti na vso realno bit iznova upostavlja kot «kraljico» vseh realnih ved, dasi je silno «nežna in bolehava» in ž njo seve dobi tudi filozofija ta časten priimek. Če Veber to razvrstitev sprejme in ni dvoma, da jo bo, ker je v bistvu znanosti zapopadena, potem bo pač svoji odstavljani kraljici moral znova pomagati do — prestola. Morda pa se bo Veber upiral, ker nam svet predmetov razdeljuje na duševne in neduševne, a tudi ta njegova filozofija kraljuje nad obema svetoma. Mimogrede bodi omenjeno, da rabi Veber naziv «duhovne vede» v pretesnem zmislu. Da ne raztegнем kritike preveč po nepotrebnem, pripomnim le, da sem se že drugod dotaknil prašanj, ki jih Veber obdelava. Sklepam zaradi tega, da Veber svojega problema: «Kaj je filozofija?», ni docela rešil, ker ni filozofiji odkazal njenega mesta v skupini ved in ker ni izvršil njene razvrstitve. Bolje bi napravil, če bi bil vprašanje o medsebojnosti duše in telesa, ki spada itak v metafiziko, le na kratko obdelal, a izpopolnil namesto tega imenovani vrzeli. Tudi bi se njegovemu delu bolje prilegal naslov: O bistvu filozofije ali pa:

Kaj je filozofija? Sicer je pisatelj v lepem in jasnem jeziku nagradil ogromno množino filozofskih rezultatov, da bo njegova knjiga služila izobornu naši inteligenci za informacijo in za izhodišče raznim filozofskim diskusijam. V tem oziru knjiga v istini vsakogar s srednješolsko izobrazbo v filozofijo uvaja, odnosno ga vadi v filozofiranju ter v tem smislu po pravici nosi svoje ime. Moje pripombe ne morejo zasenčiti vrlin pisatelja, njegove izredno močne tvorne sile in jasne glave videti filozofske probleme v pravi luči. Besede Francoza Péguyja, ki jih je napisal raznim kritikom Bergsona, naj sklenejo tudi tu kritiko: «Velika filozofija ni ona, ki se ne more izpodbijati. Je filozofija, ki ponekod zmaga. Velika filozofija ni brez hibe. Je filozofija brez strahu... Velika filozofija ni ona, ki končnoveljavno razsoja in podaja zadnje resnice. Je ona, ki vznemirja in pretresa ves svet... Velika filozofija ni ona, na kateri ne morete ničesar grajati, ampak ona, ki gane in sega do srca.»

Simon Dolar.

Politika.

ZBOR NEMŠKE SOCIALNE DEMOKRACIJE V GORLICAH (Görlitz).

Dne 18. septembra se je v Gorlicah vršil zbor nemške takozvane «večinske socialne demokracije. Sklepi tega zbora so pomembni ne le za nemško notranjo politiko bodočnosti, nego za taktiko te stranke vobče, in za njen program. Najvažnejše politično vprašanje strankinega zbora se je pečalo s stališčem večinskih socialnih demokratov napram radikalnim «neodvisnim»; in pa napram desničarski meščanski takozvani *nemški ljudski stranki*, stranki liberalnega nemškega meščanstva, veleburžoazije, težke industrije. Vprašanje je bilo, ali se naj SDS orientira na levo brez vsake desno od centra stoječe stranke, ali pa naj se opusti dosedanje odklanjanje stališče napram Ljudski stranki in se SDS priključi «koaliciji sredine» ter opusti brezuspešno opozicijsko politiko.

Glavni govornik bivši kancler Müller je ostró napadel nemške nacionalce ter jim očital, da so s svojo gonjo ustvarili vzdušje, v katerem je prišlo

do umora Erzbergerja, obsovraženega, ker nacionalcem niso ugajali njegovi davčni načrti in njegovo odkrito stališče za sedanjo obliko države. — Na to je zbor prešel na glavno točko dnevnega reda, na načelne smeri za sodelovanje v vladi. Zbor je sprejel resolucijo, predloženo od strankinega načelstva, kontrolne komisije in izvršilnega odbora. Resolucija se v bistvenih točkah glasi:

Socialno-demokratska stranka je tembolj navezana na udeležbo na vladi, ker je največja stranka nemškega ljudstva in ker se že od nekdanj načeloma in brez omejitev nahaja na stališču popolnega samoodločevanja ljudstva. Zato ne sme čakati, da prevzame nekoč sama vso vladno, marveč mora poskušati, da pride njena politična moč že poprej do veljave pri varovanju sedanje republikansko-demokratske državne oblike. Stranka je pripravljena, da v to svrhu sodeluje z drugimi strankami v rajhu in deželah, če je s temi strankami mogoč sporazum v sledečih temeljnih točkah:

Priznanje in obramba republike, osiguranje demokratičnega samoodločevanja v rajhu, državi in občini, demokratiziranje uprave, republikaniziranje državne brambe in policijskih organov («policajdemokrati?»), osiguranje in razširjenje socialne zakonodaje, politika sprave narodov, lojalno izpolnjevanje mirovnega diktata v mejah storitvene sposobnosti, ter plačevanje tozadevnih bremen, v prvi vrsti z najširšo obremenitvijo posedujočih.

V ostalem naj odloča načelstvo, vpoštevaje obči politični položaj.

Resolucija je bila sprejeta z 290 proti 67 glasovom. Ker za sestavo vlade ne pridejo v poštev niti levičarske stranke («neodvisni» in komunisti), niti skrajna desnica (nemški nacionalci), pomenja gorliška resolucija v praksi veliki blok ali koalicijo sredine z meščanskimi strankami, namreč s (krščanskosocialnim) centrom, kakor že nekoč, in s še večjo desnoliberalno ljudsko stranko, in ž njo v prvi vrsti, ker je položaj sedaj odvisen od nje! Ali bo segla v ponujano jej roko, je odvisno od strankinega zbora nemške «Volkspartei» v Stuttgartu v 14 dneh.

Poročilo o tem zboru in resoluciji v «Avtonomistu» je bilo zavito, ne vemo, ali z namenom, ali po pomoti. «Deutsche Volkspartei» nima namreč

no bene sličnosti s SLS, je gospodarstvo in kulturno liberalna in bi se ž njo izmed naših strank smeli morda najprej primerjati radikali, ali pa, če hočete, takozvani «starini». Gorliška resolucija pomeni zato baš nasprotno tega, kar je g. Abditus povedal v nauk in ravnanje naši JSDS.

Drugo napačno poročilo istega pisca velja drugi glavni točki gorliškega zbora, reviziji programa. Erfurtskega programa ni več! Revizionizem je končno prodr. Seveda je pa ponosna nemška socialna demokracija razcepjena, in vrzel med večinskimi in neodvisnimi je širja. Gorlice pa še dolgo ne pomenijo, kakor bi hotel «Avtonomist», — avtonomistične smeri v nemški politiki, ali vsaj ne poostrenja današnjega stanja. Nasprotno, baš nemška socialna demokracija je tu bistveno drugačnega mnenja, ko ustavni program SLS, na katerega prisega g. Abditus.

Končno so Gorlice prinesle tretje «presenečenje»: «Socializacijo treba proučevati resno in previdno.» Torej ne z nepremišljenimi eksperimenti in brez priprave.

Tako smo tudi tu pri — Masaryku.

Med revijami.

Eastern Europe referira o alban-skem problemu in o nomenklaturi naših in čeških imen. Ta revija postaja Angležem vedno važnejši vir informacij o istočni Evropi. Zlasti ozke zveze ž njo imajo očitno Čehi in Grki, ki pridno sodelujejo. Za nas velja zopet enkrat: Ne znamo si pridobivati osebnih stikov z inozemstvom, ker smo preveč zariti v svoje domače majhne strasti in jih netimo.

Quarterly Review prinaša pregleden esej Halévyja o angleškem kartizmu, prof. Omana referat o novi in zelo aktualni knjigi Jamesa Bryce-a o modernih demokracijah, ter Headlom-Morley-a obširen, na angleških dokumentarnih temeljih sloneč pregled plebiscitov. O koroškem plebiscitu, ki ga avtor imenuje, da je najzanimivejši med vsemi, pravi, da so bili za njegov izid merodajni mimo narodnosti *drugi motivi*, da so dominirale med glasovalci *stare asociacije* in je njegov obič zaključek, da je «plebiscit uporaben političen instrument le pod *izvestnimi pogoji*, da se pa po doseda-

njih izkustvih ta metoda ne more univerzalno aplicirati.» Isto kakor na Koroškem, so pokazali tudi plebisciti v Olshtinu in Marienwerdru, v Šlezviku in v Gor. Šleski.

National Review: Avgustov zvezek prinaša članek o sedanjem stanju svobodne trgovine, septembrski o položaju v Indiji in razpravo o rasi in narodnosti, drugo pa o glumski umetnosti na modernem odru. Oktobrski zvezek referira o omejitvi oboroževanja, o Matiji Erzbergerju, o Italiji v nekdanji trozvezi, ter o boljševiski opasnosti na iztočni (indo-ruski) angleški meji.

Fortnightly Review piše v avgustovem zvezku o novih italijanskih mejah, čisto z italijanskega stališča, češ, meja je sedaj Mangart-Fricorno-Vagatin-Monte Re-Monte Nevoso, in baje je Jugoslovanov ostalo pod Italijo okrog 400.000, torej nekaj več ko Nemcev (200.000); leta 1860. je Italija zgubila več ko dvakrat toliko svojcev. «V Angliji smemo biti zadovoljni, Italija je zid civilizacije, in važen protutež nepoboljšljivi Nemčiji ter boljševiski Rusiji»... — Septembrski zvezek poroča o Einsteinovi teoriji, o Ameriki na morju in o Aristidu Briandu, oktobrski zvezek o novi dobi v Nemčiji, o Zg. Šleski, o problemu neporočene matere.

Bulletin de Statistique et de Législation comparée ima obširne preglede, zlasti o davčnih sistemih po vojni v raznih državah, o obnovi, o statistikiuvoza in izvoza.

Revue des Deux Mondes poroča o islandski drami, o vtisih z Dunaja, o zavezniški pomoči Italiji leta 1917. po kobariškem porazu. R. G. Lévy piše o zdravi valuti in zdravih financah, Raymond Poincaré v svojem tedenskem političnem pregledu polemizira s Clémenceau-ovim govorom v St. Herminu!

Revue Économique internationale se peča večinoma z zgolj francoskimi in belgijskimi vprašanji. Zanimiva je sodba Lavergne-a o londenski pogodbi in nemški sposobnosti plačevanja.

Journal des Économistes prinaša več kratkih aktualnih stvari: Yves-Guyot poroča o mezdah in cenah.

Revue d'Économie politique. Petrograjski profesor polit. ekonomije Simon Zagorsky poroča o sedanjem raz-

voju boljše vizma, Delevsky pa o idejah ruskih narodnikov. Vse francoske gospodarske revije se pečajo s francosko ekonomsko krizo, cenami, mezdami, nezaposlenostjo, krizo produkcije, borzno krizo, nemožnostjo kalkulacije, plačilnimi težavami itd.

La Réforme sociale prinaša anketo o udeležbi dela na dobičku.

Revue internationale de Sociologie prinaša pregled Arnošta Blahe o sodobni češki sociologiji.

V *Revue bleue* razpravlja posl. A. Isaac o «najtežjem vprašanju francoske bodočnosti», o rodovitnosti; Milhaud o razvoju francoskega radikalizma; Dumont-Wilden o politični sili kadavra (= Nemčije!); Jean Lescure, prof. prava v Bordeauxu, se vprašuje: «Kam gre Rusija?»

Bulletin (Ligue des Sociétés de la Croix-Rouge) objavlja poročilo mednarodne konference v Ženevi «Za Rusijo», listo članov podpornega odbora za pomoč Rusiji in resolucije. V ostali vsebini kopica poročil o izredno težkem organizatornem delu, o borbi proti nalezljivim boleznim, gladi, zanemarjenosti itd. Suhoparna, kratka poročila nočejo slikati, niti vabiti. Samo poročajo. Zato je njih čitanje tem strašnejše...

V *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* razpravlja Otto Nathan o zvezi med narodnim gospodarstvom in davki.

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik: M. Weber prinaša monografijo «o mestu», Benjamin članek li kritiki sile, Strigl in Oppenheimer pa razpravi o obrestih kapitala kot rezidualni renti, in o zemljiškem monopolu.

Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Sozialpolitik referira (poleg dobrih socialnopolitičnih pregledov) o izenačenju najemnin in pospeševanju zidanja stanovanj, dalje o ameriški carinski in trgovinski politiki od leta 1890. do danes, in o načrtu zakona o socialnem zavarovanju v Franciji.

Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung (Grünberg) prinaša znano študijo dunajskega profesorja javnega prava H. Kelsena «Socializem in država» (Raziskovanje o politični teoriji

marksizma). Delo je potrebno vsakomur, ki se bavi s študijem boljše vizma, zlasti naziranj Lenina in Buharina o državi, ker je novokomunistična teorija razvita iz prvih, vsebovanih v Marx-Engelsovem komunizmu, ter kombinirana z nekaterimi drugimi elementi (Blanquizem — Bakunizem — anarhizem — sindikalizem itd.). Čudnovski poroča o mnenjih ruskih socialistov o vojni. Arhiv prinaša dalje celo vrsto književnih referatov, razočara pa onega, ki pričakuje kaj več materiala o sodobnem socialističnem gibanju bodisi v Rusiji, bodisi v Nemčiji, Angliji, Franciji ali Italiji. Kakor druge nemške revije in arhivi, tudi Grünbergova boleha na zastojanju za naglim sodobnim razvojem.

V *Preussische Jahrbücher* razpravlja Benedetto Croce o «zgradbi dejanja v komediji», Hermann Bahr o «dejstvu v umetnosti», Natzmer o relativizmu kot smeri mišljenja in življenja (Einsteinova mehanistična teorija relativitete kot temelj «novega» svetovnega naziranja).

Der Kampf: Kautsky; Radek o Rozi Luxemburg, Liebknechtu in Joghichesu. Adler: Lasalova pot k socializmu. Heinz: Kaj nas loči od Tretje internacionale?

Unser Weg (Sowjet): Socialno-demokratski strankin zbor (Görlitz). Paul Levi toži, da ni nikjer več komunizma med socialisti, in da je dana kooperacija s centrom.

Архивъ русской революціи, Томъ III. (Бесеень, Слово, Берлинъ, 1921) ima sledečo vsebino: Dobrovolskij: Borba za voozroždenije Rossii v sjevnoji oblasti; Smilg-Benario: Na sovjetskoji službe; Andrej Levison: Pojezdka iz Peterburga v Sibir v januarje 1920. — L-oj: Očerki žizni v Kijeve 1919—1920. Igrenev: Jekaterinoslavskija vospominanija. Dokumenti: Memorandum Estonskago Praviteljstva.

Архив за правне и друштвене науке. F. Taranovski: Zadatak i metoda istorije prava. M. Aćimović: Vojni sudovi i reforma. Gj. Tasić: Odgovornost države po principu jednakosti teretâ. V pregledu pravne politike piše Mirko M. Kosić o reformi poduka socialno-ekonomskih naukov. K njegovim izvajanjem se še povrnemo.

Мисао, књижевни-политички часопис принаša poleg bogate različne literarne vsebine članek Koste Stojanovića o javnem mnenju.

Kritika, književno-umetnička revija, prinaša tudi eseje «o politiki» (A. Grado) in o Jacku Londonu, «skitnici, pesniku, revolucionarju».

Jugoslavenska Njiva ima v zadnjih številkah vrsto aktualnih člankov, iz katerih omenjamo n. pr. o naslednikih Kvaternikovih, o zemljoradničkom kreditu, o zgodovini ukrajinske revolucije, o madjarski politiki, o Alojziju Jirasku. Zanimanje je zbudil članek Luje Thalerja: Uzroci nezadovoljstva u Hrvatskoj. (Glavni krivec je nespособna in razkrojena inteligenca.) Mijo Radošević piše o «marksizmu, panslavizmu, jugoslovanstvu». Razprava še ni končana, dosedanja dva dela pa ne kažeta, da bi se bil znani zagrebški socijalistični publicist to pot posebno potrudil.

Nova Evropa, ki se sme po svoji vsebini in načinu urejevanja smatrati danes za najboljšo jugoslovanško revijo — to jej moramo priznati v kljub temu, da se ne strinjamo z nekaterimi njenimi članki, — prinaša celo vrsto zanimivih in tudi po formi prvovrstnih prispevkov. Pozornost vzbujajo n. pr. članki Nove Evrope o naših v Ameriki, o Vatikanu, o Muslimanih, o Rusiji in Ukrajini, o plemenskem separatizmu, o ideologiji seljačke klase. Zlasti zadnji je vrlo zanimiv. V prilogi «Šta se čuje» najdemo beležko za «kulture delavce»: «Brojim, i čekam, kad će već jedared posle udruženih krčmara, dimnjičara itd. pasti na um i književnicima — za koje se inače kaže da marširaju ispred vremena, i da su preteče kulture — jugoslovenskim, da svoju dosadašnju SHS-literaturu sruče napokon u jednu veliku jugoslovensku duhovnu reku. Čisto ne mogu da verujem, da su sve dobre namere i sva nastojanja pali u običnu plitku i mutnu vodu. A kad bi tako bilo, držim da ostala javnost ne bi smela da mukom prelazi preko ovog gorućeg pitanja?» Uredništvo dostavlja k temu opombo, ka-

ko podpisujejo Nušić, Stefanović in Pandurović pozive srpskim književnicima, na Hrvatskem ni nič bolje, in da bi «Nova Evropa» vedela za slovenske «kulturne delavce», bi še enkrat povedala svojo primeru o motni in plitvi vodi: Danes so slovenski, hrvatski in srbski «kulturni delavci» še eshaesarji, ne pa Jugoslovani, in zato je delo, da se vsa naša stremjenja «sruče u jednu veliku jugoslovensku duhovnu reku», še vedno talisman politike. Italija je bila bolj srečna od nas, ki dokazujemo ob ujedinenju na «kulturnih delavcih», kako smo majhni.

Zanimiva je izjava, ki jo je «N. E.» prinesla v polkrepkem tisku dvakrat na svojih platnicah: «Raspravljajući o budućem radu, složili su se (pokretači «N. E.») u tome, da «N. E.» ima sada da pode korak dalje, i da kao grupa uzme aktivnog učešća u praktičnoj politici i javnom životu. Diskutovane su mogućnosti uže organizacije, i utvrđene su one tačke programa, čijem izvođenju treba odmah pristupiti.» Ako gre za organizacijo inteligence, treba pozdraviti vsako slično namero, ker more vsako resno stremljenje le koristiti jugoslovanški demokraciji, bilo sicer v «praktični politiki», kar bilo. Glavno je resnoba in poštenost — dva pogoja, ki jih doslej opozicionalne stranke niso kazale.

Po daljšem presledku so zopet izšli «Naši zapiski» (št. 8). Etbin Kristan je pričel objavljati razpravo «Ustava in socialisti». Pozdravljam to njegovo delo, ker je od strani naših političnih nasprotnikov prva resna beseda o ustavi. Doslej so se omejevali na dnevne članke ne baš prvovrstne kvalitete. Prejšnji «Naši zapiski», neslavno nadaljevanje nekdanjih, so dnevno žurnalistiko adekvatno podpirali. — Filip Uratnik je napisal vsega uvaževanja vreden članek o konzumentskih zbornicah. — Pred uredniško vsebino sporočajo «Naši zapiski» o boju za to revijo, ki je končal z odstranitvijo prejšnjega uredništva.

BELEŽKA. П. И. Чаадаев. — Napisal dr. Ivan Prijatelj. Sa slovenačkog teksta preudesila I(sadora) Sekulčić. «Nova Evropa», št. 8 (III), od 21. oktobra 1921.: «Zao nam je što se, u načelu, ne možemo odlučiti, da ove priloge štampamo onako kako su napisani, slovenačkim dijalektom. O tom ćemo pitanju opširnije govoriti kad se budemo bavili o celome važnome problemu jednog južnoslovenskog književnog jezika i pisma.» G. dr. Prijatelj je med osnivači «Nove Evrope». Poleg «samo-Slovencev» se sedaj protivijo Jugoslovanstvu tudi «nič-Slovenci». Na objavljenju njihovo razpravljanje smemo zato čakati z zanimanjem.